

Публікації

Василь СОКІЛ

ПОЧИН УКРАЇНСЬКОЇ ФОЛЬКЛОРИСТИЧНОЇ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ

Йдеться про створення повноцінної фольклористичної енциклопедії України. Коротко подається історіографія проблеми. Мета запропонованої роботи — узагальнення й підсумки досвіду в ділянці української фольклористики. Енциклопедія міститиме статті про персоналії, фольклорні зібрання, часописи, у яких представлені народнопоетичні матеріали, а також архівні джерела, профільні інституції, установи, заклади тощо. Належне місце займуть фольклорні персонажі, як і жанри, теорія, поетика фольклору. Пропонується читачам лише дециція із великої теми, керівником якої є автор.

Ключові слова: фольклористична енциклопедія, персоналія, персонаж, збірник, жанр, теорія фольклору, поетика фольклору.

© В. СОКІЛ, 2014

П риступаючи до реалізації теми, пов'язаної з фольклористичною енциклопедією, з'ясуємо насамперед її науковий статус. Слово «енциклопедія» з грецької мови буквально означає «коло загальних знань». Якщо ці останні представлені з різних галузей, то вона претендує на кваліфікацію «універсальної». У нашому випадку знання стосуються лише окремої ділянки, тому вважається «спеціальною», розрахованою на фольклористів, однак не тільки, а й на ширше коло поціновувачів науки і культури, оскільки в ній містяться стислі відомості гуманітарного профілю.

Ідея створення подібної праці була запропонована ще в середині 1920-х років. Етнографічна комісія Української академії наук виступила з такою ініціативою і констатувала: «Одночасно з працею над покажчиком фольклору Комісія розпочала роботу над виписуванням карток для «Словника українського фольклору», маючи на увазі скласти компендіум, що охоплював би всі дані українського фольклору» [6, с. 181]. У 1930 році вийшла друком «Бібліографія літератури з українського фольклору» О. Андрієвського [1, 82 с.], проте словника так ніхто й не завершив. Треба підкреслити, що словник акцентує увагу на тлумаченні певного слова, а енциклопедія дає ширші відомості про осіб, явища, предмети. Звичайно, для цього були певні історичні передумови.

Одним з перших порушив питання ролі і місця українських фольклористів та їхнього наукового добробку в науковій системі російський дослідник О. Пипін, приділивши їм третій том своєї «История русской этнографии» [10, 425 с.]. Він здійснив фольклористичний огляд, починаючи з першої української збірки пісень М. Цертелева, відтак розкрив біографічні відомості про М. Максимовича та представив його три томи зібрань народних пісень. Окремі розділи присвятив З. Долензі-Ходаковському, І. Срезневському, О. Бодянському, членам «Руської трійці», високу оцінку дав П. Чубинському, М. Драгоманову та ін.

Указана праця О. Пипіна стала поштовхом для написання історіографічного дослідження М. Сумцова про сучасну малоруську етнографію (у двох частинах). У першій [14, ч. 1, 168 с.] він більше говорив про О. Потєбню, І. Манжуру, а також і про М. Цертелева, І. Срезневського, М. Максимовича, А. Метлинського. Пильну увагу звернув дослідник на фольклорних зібраннях Я. Головацького, П. Чубинського, І. Рудченка, М. Драгоманова. У другій

частині [14, ч. 2, 85 с.] М. Сумцов представив П. Житецького з його «Мыслями о народных думках», В. Милорадовича з весільними та різдвяними піснями, які репрезентували Лубенщину. З Херсонщиною пов'язувалася С. Чернявська, з Одещиною — М. Комаров. Менше йшлося про галичан (І. Франко, О. Рошкевич, І. Колесса). Ще раз повернувся М. Сумцов до цієї тематики у книзі «Діячі українського фольклору» в 1910 році [13, 37 с.]. Тут уже систематизовано відомості про 77 персоналій. Крім згадуваних, з'явилися нові імена: Г. Калиновський, П. Лукашевич, М. Гоголь, Б. Грінченко, В. Перетц, Д. Яворницький, П. Іванов, М. Коробка, О. Роздольський, Ф. Колесса, брати Михайло та Олександр Грушевські та ін.

Добротний фактографічний матеріал ще в 1940-х роках зібрав Ф. Колесса до праці «Історія української етнографії», яка не була опублікована за життя автора, а з'явилася у світ лише 2005 року [8, 368 с.]. У ній стисло з'ясовано історико-теоретичні проблеми на Заході й у слов'янських країнах. Дослідник розглянув українську народну поезію княжої доби, записи народних пісень XV — початку XIX століття. Далі він представив 69 нарисів про українських фольклористів, починаючи від З. Доленги-Ходаковського, М. Цертелева, М. Максимовича, завершуючи І. Франком та В. Гнатюком. Це різні за вичерпністю біографії, доробки збирачів і дослідників, однак досі ці наукові портрети не втратили своєї актуальності.

Авторський колектив відділу словесного фольклору Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР у книзі «Українська народна поетична творчість» [16, с. 61—170] представив українську фольклористику від її зародження до 1917 року. В ній подані відомості про С. Кльоновича та його «Роксолянню», одних з перших збирачів З. Доленгу-Ходаковського, М. Цертелева, М. Максимовича, О. Бодяньського, І. Срезневського. 1840—1860-ті роки пов'язуються з іменами Т. Шевченка, М. Костомарова, Марка Вовчка, А. Метлинського, М. Лисенка. 1870—1890-ті роки репрезентовані І. Рудченком, Панасом Мирним, М. Сумцовим, І. Франком, В. Гнатюком. Наприкінці 1890-х — на початку 1900-х років свою збирацьку та дослідницьку роботу проводили О. Роздольський, Ф. Колесса, С. Людкевич.

Помітний внесок у вивчення персоналій української фольклористики здійснив Б. Кирдан у монографії «Собиратели народной поэзии: Из истории украинской фольклористики XIX в.» [7, 280 с.]. Свою увагу він сконцентрував на відомих особистостях, зокрема М. Цертелева, М. Максимовича, І. Срезневського, П. Лукашевича, А. Метлинського, М. Костомарова, П. Куліша, М. Білозерського, Л. Жемчужникова.

Окремий розділ присвятив дослідникам та збирачам фольклору М. Дмитренко [4, 576 с.]. Йдеться про О. Потебню, В. Петрова, Г. Танцюру, Н. Присяжнюк, І. Гурина, М. Мишастого, О. Стеблянка та М. Мицика. У книзі знайшли місце інтерпретації про фольклорні жанри — анекдот, байку, баладу, билину, бувальщину, весільну пісню, казку, легенду, переказ тощо.

Члени відділу фольклористики Інституту народознавства НАН України мали нагоду частково апробувати фольклористичні гасла у «Малій енциклопедії українського народознавства» [9, 846 с.]. Крім персоналій (Г. Барвінок, С. Грица, Г. Дем'ян, М. Дмитренко, Л. Дунаєвська, К. Квітка та інші), опубліковано статті про жанри українського фольклору (анекдот, балада, загадка, коломийки, календарно-обрядові та родинно-побутові пісні, а також про народну прозу, символіку, теорію, поетику фольклору тощо). Значна частина гасел з цієї енциклопедії, за винятком персоналій, знайшла місце у словнику-довіднику «Українська фольклористика» [17, 448 с.]. До нього включені й інші позиції, щоправда, там є чимало літературознавчих, етнографічних, історичних, географічних термінів, які певною мірою «розмивають» спеціальне фольклористичне видання.

Розвідки про невідомі та маловідомі факти з життя та діяльності фольклористів XIX — початку XX століть увійшли до колективної монографії «Дослідники українського фольклору» [5, 384 с.]. Її основу склали розлогі статті про такі персоналії: М. Білозерського, О. Бодяньського, В. Горленка, А. Димінського, Г. Залюбовського, Т. Зіньківського, П. Мартиновича, Я. Новицького, О. Потебню, М. Халанського, Д. Яворницького та інших.

Цінна інформація про збирачів та дослідників українського фольклору міститься у монографії Г. Сокіл «Українська фольклористика в Галичині кінця

XIX — першої третини XX століття». Третій розділ «Українська фольклористика у персональних вимірах: джерелознавчий аспект» відведений 31 науковому портрету [12, с. 212—418]. Йдеться про організаторів фольклористики в Галичині: І. Франка, В. Гнатюка, О. Роздольського, Ф. Колессу, їхніх сподвижників М. Павлика, М. Зубрицького, І. Верхратського, а також про представників з Гуцульщини, Покуття, інших територій. Вперше введені в науковий обіг імена В. Равлюка, І. Волошинського, В. Левинського, Я. Пастернака, Д. Єндика, М. Капія.

Щодо фольклористичних термінів, то вони розпрацьовані у виданні «Восточнославянський фольклор. Словарь научной и народной терминологии» [3, 478 с.]. Український матеріал представив головним чином С. Мишанич, а також Н. Шумада, меншою мірою інші дослідники. Звичайно, термінознавство потребує поглибленого вивчення, уточнення, введення нових позицій.

За тривалий період української фольклористики напрацьований величезний банк даних як у збирацькій, так і в дослідницькій ділянках. Захищено десятки профільних дисертацій, опубліковано чимало монографій, сотні наукових статей. Їх треба систематизувати, синтезувати, стилізувати і втілити в узагальнююче підсумкове наукове видання, яке охопило б українську фольклористику за двісті років.

Деякі європейські народи вже реалізували свої досягнення в національних проектах. Так, поляки опублікували ще в 1965 році «Słownik folklori polskiego» [18, 487 s.], а білоруси нещодавно представили науковій громадськості енциклопедію у двох томах «Беларускі фальклор» [2, 766 с.; 828 с.]. Росіяни теж зробили свою спробу біобібліографічного словника фольклористів [11, 240 с.]. У нас побачило світ вже три томи «Української музичної енциклопедії» [15, т. 1. — 670 с.; т. 2. — 665 с.; т. 3. — 628 с.], у яких частково представлено етномузикознавство. Проте словесний фольклор і фольклористика поки що — жадане й очікуване видання.

1. *Адрієвський О.* Бібліографія літератури з українського фольклору / О. Андрієвський. — К., 1930. — Т. 1. — XXVII. — 822 с.
2. *Беларускі фальклор: енциклопедія.* — Мінськ : Беларуская енциклопедія, 2005. — Т. 1. — 766 с.; 2000. — Т. 2. — 828 с.

3. *Восточнославянський фольклор. Словарь научной и народной терминологии.* — Минск : Наука і тэхніка, 1993. — 478 с.
4. *Дмитренко М.* Українська фольклористика: історія, теорія, практика / М. Дмитренко. — К., 2001. — 576 с.
5. *Дослідники українського фольклору: невідоме і мало-відоме. Колективна монографія / за ред. М. Дмитренка.* — К., 2008. — 384 с.
6. *Звідомлення про діяльність Етнографічної комісії Української академії наук за рік 1926 // Етнографічний вісник.* — К., 1926. — Кн. 3. — С. 181.
7. *Кирдан Б. П.* Собиратели народной поэзии: Из истории украинской фольклористики / Б. П. Кирдан. — М. : Наука, 1974. — 280 с.
8. *Колесса Ф.* Історія української етнографії / Ф. Колесса. — К., 2005.
9. *Мала енциклопедія українського народознавства / за ред. С. Павлюка.* — Львів, 2007. — 846 с.
10. *Пыпин А. Н.* История русской этнографии: Этнография малорусская / А. Н. Пыпин. — СПб., 1891. — Т. 3. — 425 с.
11. *Русские фольклористы. Библиографический словарь / отв. ред. Т. Г. Иванова, А. Л. Топорков.* — М. : ПРОБЕЛ. — 2000, 2010. — 240 с.
12. *Сокіл Г.* Українська фольклористика в Галичині кінця XIX — першої третини XX століття / Г. Сокіл. — Львів, 2011. — 588 с.
13. *Сумцов М. Ф.* Діячі українського фольклору / М. Ф. Сумцов. — Харків, 1910. — 37 с.
14. *Сумцов Н. Ф.* Современная малорусская этнография / Н. Ф. Сумцов. — К., 1893. — Ч. 1. — IV. — 168 с.; 1897. — Ч. 2. — 85 с.
15. *Українська музична енциклопедія.* — К, 2006. — Т. 1. — 670 с.; 2008. — Т. 2. — 665 с.; 2011. — Т. 3. — 628 с.
16. *Українська народна поетична творчість: у 2-х т.* — К. : Радянська школа, 1958. — Т. 1. — С. 61—170.
17. *Українська фольклористика : словник-довідник / уклад., заг. ред. М. Чернопиского.* — Тернопіль, 2008. — 448 с.
18. *Słownik folklori polskiego / pod red. J. Krzyzanowskiego.* — Warszawa, 1965. — 487 s.

«БЮЛЕТЕНЬ ЕТНОГРАФІЧНОЇ КОМІСІЇ ВУАН» — періодичне видання Етнографічної комісії ВУАН, виходив з 1926 до 1930 (16 випусків) з метою налагодження співпраці з різноманітними краєзнавчими гуртками й товариствами та організації збору фольклорно-етнографічного матеріалу на місцях. Підготовлено ще 6 випусків, але через реорганізацію академічних установ на початку 1930 вони не могли вийти друком. Одним із першочергових завдань «Б.» було розроблення та пу-

блікація практичних планів, програм та питальників. До таких належить запитальник до народного календаря, який підготував В. Кравченко за участі А. Лободи та В. Петрова. Він скеровував збирача на фіксацію всіх фольклорно-етнографічних явищ, пов'язаних з народним календарем — звичаїв, обрядів, прикмет, вірувань, легенд, казок, прислів'їв, приказок, загадок, пісенно-танцювальної творчості, особливо наголошуючи на залишках дохристиянської основи календарної поезії та обрядовості. Окремі програми присвячено певним фольклорним жанрам: веснянкам (1927. № 5), фольклору материнства та пестування. Програма щодо записування народної творчості для дітей детальна і широка: передбачає фіксацію не лише власне фольклорного матеріалу (колискових пісень, песен, утішок, співанок та приказок, що бавлять дітей, маленьких казок, замовлянь, жартів та ін.), а й паспортних відомостей (де, коли, від кого і як записано, яка місцева назва матеріалу, інформація про збирача) та короткої характеристики соціального оточення, побутових обставин функціонування твору, невеликих біографій обдарованих носіїв. Популяризація рекомендацій щодо самого процесу записування матеріалів — одне із важливих завдань «Б». Відповіді на запитання анкети повинні бути точними, записи здійснені відповідно до місцевого діалекту, обов'язкова паспортизація (1928. № 9). Окрім статей та матеріалів рекомендаційного змісту, важливою була популяризація результатів роботи як дописувачів (публікація зафіксованих текстів), так і членів Етнографічної комісії. В. Чикилівська підготувала два великі тематичні блоки зібраних матеріалів: вірування про kota (1927. № 6) та вірування про веселку (1928. № 10). Надзвичайно цінні надіслані фольклорні зразки, зокрема етіологічні легенди про походження kota (23 тексти) — з рукавиці Божої Матері під час Всесвітнього потопу, коли Вона ходила по землі, жила на світі, народила Ісуса; коли Господь сотворив першу людину; на допомогу бузькові, щоб виловити всіх мишей; на допомогу Адамові в господарстві Бог дозволив забрати kota із раю. Прозові зразки про веселку представлено текстами народних оповідань про те, як веселка потягнула козака на небо, як хлопець врятувався від неї, як веселка віднесла парубка в інше село, та етіологіч-

ними легендами (веселку створив Бог як драбину для бідних на небо; після Ноєвого потопу як знак, що його більше не буде або щоб люди пам'ятали і більше не грішили). Значне місце відводилося річним оглядам діяльності Етнографічної комісії. Подано детальний перелік кількості засідань, прізвища доповідачів, теми наукових доповідей, інформацію про експедиції та зібраний матеріал, видання монографій, статей, зміст «Етнографічного вісника», окремо простежено процес підготовки «Бібліографії українського фольклору» О. Андрієвського та діяльність Кабінету музичної етнографії на чолі з К. Квіткою.

Пр.: Бюлетень Етнографічної комісії Всеукраїнської Академії наук. 1926. № 1. 4 с., № 2. 4 с.; 1927. № 3. 8 с., № 4. 4 с., № 5. 4 с., № 6. 4 с.; 1928. № 7. 8 с., № 8. 4 с., № 9. 4 с., № 10. 8 с.; 1929. № 11. 24 с.; 1930. № 14. 32 с., № 15. 25 с., № 16. 41 с.

Літ.: Музиченко С. В. Новим життям народжений (Про «Бюлетень Етнографічної комісії ВУАН» 1926-30 рр.) // НТЕ. 1971. № 5. С. 38—41; Парахіна М. Б. Діяльність етнологічних центрів Всеукраїнської Академії наук в 1920-х — на поч. 1930-х років: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.05. К., 2003. 18 с.

М. Б. Качмар

ВІТЕНКО Олександр Лук'янович (14.09.1893, м. Кременець, тепер Тернопільської обл. — 16.12.1973, там само) — бухгалтер, канцелярист, краєзнавець, фольклорист. Закінчив міське двокласне училище (м. Кременець, 1908). З 1908 працював канцеляристом у волості м. Великі Бережці, тепер Кременецького р-ну Тернопільської обл. У період УНР — член Кременецької міської управи. Секретар повітової управи товариства «Просвіта» у Кременці. Працював у канцелярії Волинської консисторії, редактор часопису «Духовний сіяч» (м. Кременець, 1930—1931) — видання Волинської єпархії православної церкви, в якому друкував власні краєзнавчі розвідки. Автор нарисів «Український професійний хор під орудою Дми-

тра Котка» (1969). Почав фіксувати фольклор у 1908, більшість його записів з першої половини ХХ ст. втрачено. Перша публікація — історична легенда «Богданівська каплиця» (1925), записана у с. Підлісці на Кременеччині. Друкував статті та замітки в журналі «Народна

творчість та етнографія», серед них — «Записувачам пісень потрібен магнітофон» (1966, № 2), «Чудовий Кременець» (1968, № 2), «Глибока криниця» (1969, № 1). На пенсії приступив до відновлення старих записів та збирання нових. Збирач-кореспондент відділу рукописних фондів ІМФЕ ім. М. Т. Рильського (1961—1973). Найбільше записів В. опубліковано у зб. «Весільні пісні» (1982. Кн. 2) — понад 30, серед них — «Бором, бором бубни б'ють», «Січана калинонька, січана», «Ой в Острозі на розі», «На городі гречка рясна», сирітська «На широкий двір», а також у кн. «Жартівливі пісні» (1967), «Дитячий фольклор» (1984), «Пісні родинного життя» (1988), «Пісні Тернопільщини» (1989) та ін. Неопубліковані фольклорні матеріали, рецензії, спогади та нариси про культурно-мистецьке життя Кременця першої половини ХХ ст. зберігаються в НАФРФ ІМФЕ (Ф. 14—3. Од. зб. 338. 2598 аркушів, усього 141 зошит у 6 папках), копії — у Кременецькому краєзнавчому музеї. Записав понад три тисячі різножанрових творів. Чимало з них фіксував стаціонарно у м. Кременець, експедиційно та принагідно у селах Кременецького, Шумського, Козівського, Бережанського та ін. р-нів Тернопільської обл., Жовківського та ін. Львівської обл., у м. Дубно та селах Дубенського р-ну Рівненської обл. У 1960-х роках неодноразово проводив записи у сс. Медова та Олесино тепер Козівського р-ну Тернопільської обл., де зафіксував весільний обряд з піснями, гаївки, балади, жартівливі пісні, народні романи, у тому числі «жорстокі». У Бережанському та Козівському р-нах В. записав рекрутські, солдатські та стрілецькі пісні, останні відносять до творів про Першу світову війну. Серед них — «Зібрався козак від'їжджати до бою», «Ой війна-війна, світова війна»

та ін. В архіві є й поодинокі фіксації повстанських пісень, у тому числі фольклоризований варіант балади «Смерть вояка» (Арк. 2501). Вважав, що потрібно записувати усі жанри, у тому числі й сороміцькі пісні. Ці твори помістив у два зошити, у першому — «Вступне слово», у якому обґрунтовує необхідність їх фіксації, класифікації та подає 48 текстів, поділених тематично на чотири цикли (зош. № 65. Арк. 1013—1029) та 45 записів у другому (без поділу) (зош. № 122. Арк. 2040—2066). Фіксував також російські та польські народні пісні. До текстів подав паспортизацію, примітки (деколи наводив паралелі з інших джерел, коментував текст, пояснював значення маловживаних, діалектних слів), етнографічні відомості. Записував лише словесні тексти пісень. Мав мережу кореспондентів у Львівській та Тернопільській обл., особливо серед учителів, студентів, які надсилали йому свої фольклорні записи. В. їх упорядковував, переписував, давав коментарі. Серед матеріалів збирача зберігаються записи 69 весільних пісень із с. Новий Яр Яворівського р-ну Львівської обл., які надіслала йому Н. І. Здоровега (Арк. 1372—1386). Листувався з М. Рильським, М. Яценком та збирачами фольклору Ю. Горошком, Н. Присяжнюк, С. Туриком та ін.

Пр.: Богданівська каплиця // Туризм і краєзнавство. 1925. № 2. С. 2; Записи народнопоетичної творчості (казки, оповідання, бувальщини, анекдоти, пісні різних жанрів) // НАРФ ІМФЕ. Ф. 14-3. Од. зб. 338. 2598 арк.; Глибока криниця (Нотатки збирача фольклору) // НТЕ. 1969. № 1. С. 97—99;

Літ.: Березовський І. П. Сучасні збирачі фольклору // НТЕ. 1965. № 6. С. 3—11.; Легкун О., Черняхівський Г. Вітенко Олександр Лук'янович // Тернопільський енциклопедичний словник. 2004. Т. 1. С. 286; Черняхівський Г., Легкун О. Невтомний фольклорист. Портрети пером. Статті, есеї, рецензії. Кременець; Тернопіль, 2003. Вип. 2. С. 263—268.

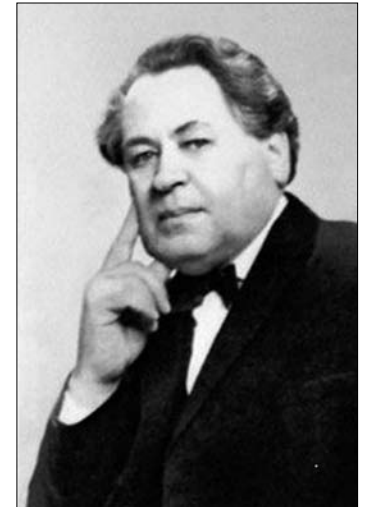
О. М. Голубець

ВОРОПАЙ Олександр Іванович (О. Степовий) (09.11.1913, м. Одеса — 20.07.1989, м. Лідс, Великобританія) — етнограф, фольклорист, письменник, мемуарист. Автор наукових праць з етнографії, фольклористики та біології, статей про українських письменників-класиків. Через еміграцію батька (1917) родина жила з тавром «неблагонадійної». 1933 закінчив сільськогосподарський технікум. 1935 вступив до Уманського сільськогосподарського інституту, згодом виключений з політичних причин.

Переїхав до Москви, де вступив до Сільськогосподарської академії. 1940 отримав диплом агронома. Під час Другої світової війни разом із дружиною виїхав на еміграцію (1944); перебував у таборах для переміщених осіб біля Гальденбурга та Авгсбурга (Німеччина). 1946 вступив до Українського вільного університету, 1948 емігрував до Великої Британії. Вивчав етнологію у Лондонському університеті. Співпрацював з українськими часописами: «Земля», «Вісті», «Голос», «Український вісник», член редколегії газети «Наше життя» (Авгсбург, Німеччина, 1945—1948) та лондонського бюлетня «Українська думка», очільник редколегії журналу «За єдність нації» (1954—1955), активний дописувач журналу «Визвольний шлях» (1960—1983). Д-р слов'янської етнології (1958) та біології (1961). Від 1961 — старший науковий співробітник слов'янського відділу Науково-технічної бібліотеки Великої Британії в Північній Англії. Після виходу на пенсію продовжував наукову роботу. Член Інституту біологів, Ботаничного товариства, Королівського інституту антропологів і етнографів (Велика Британія), УВАН, УВУ (доцент кафедри етнографії), і Української Могилянсько-Мазепинської академії (очолював відділ етнографії та фольклору).

1937—1943 збирав фольклорні та етнографічні матеріали в Україні. З 1944 фіксував усну народну творчість на еміграції. 1963 — розвідка «Етнографія — наука про націю». У розділі «Фольклор» аналізує питання термінології. Вводить праці українських учених (М. Грушевського, Ф. Колесси) у міжнародний контекст. У розвідці «Про українські народні казки. Анекдоти» (1968) акцентує на своєрідній формі казок, подає класифікацію за А. Аарне. Наводить особливості казок про тварин (сюжет про орла), звертає увагу на чарівні казки, зокрема на предметні реалії. До казкової прози відносить анекдот. 1958 та 1966 видає два томи етнографічного нариса «Звичаї нашого народу», в якому описує звичаї та обряди різних регіонів України, пов'язані з народним та релігійним календарями. Фольклорний матеріал представляє як ілюстративний (маланкові пісні, щедрівки, замовляння, веснянки, юрїївські, русальні, купальські, петрівчані, жнивні та обжинкові). Проаналізовує мотиви колядок та коляд (хліборобські, мисливські, військові, весільні, біблійно-релігійні), символіку. На-

водить уривки веснянок, гаївок, риндзівок як ілюстрацію весняних забав. Вказує на символіку, головні мотиви (хліборобські, весільні). Подає етіологічні легенди про виникнення писанок, про походження скарбу, про ув'язнення Богом Везельвула, апокрифічну легенду про Божу Матір і Ар-

хангела Гавриїла, про генезу поняття «Великдень». У статті «В дорозі на Захід» (1970) під рубрикою «Оповідання про Довбуша та інші перекази» — зразок про надзвичайну силу Довбуша. Вказує головні сюжети переказів та легенд про визвольну боротьбу українців, які побутували на Вінничині (про бої під Корсунем, Жовтими Водами, Берестечком, про Максима Залізняка та Івана Гонту, про бої під Крутами і Базаром, національно-визвольні змагання 1918—1920), легенди про знищення Запорізької Січі та руїни Батурина.

1976 опублікував працю «Українська оповідна народна творчість». Аналізує казки, байки, легенди, перекази, анекдоти, акцентує на національній та міжнародній маркованості зразків народної прози. Подає перекази про Гайдамаччину (з Поділля), а також про історичні події, постаті та предметні реалії (князів Четвертинських, Ярему Вишневецького, замок Юрія Хмельницького, мирний конгрес у Немирові 1737 р., редути гетьмана Мазепи), про історичні пам'ятки Чорноморських степів (15), переказ про Олексу Довбуша від респондентів-емігрантів з Центральної України (Полтавщина, Немирів). Акцентує на міфологічних (про сон-траву), апокрифічних (про Христа, Богородицю і святих), героїчних (про Золоті київські ворота) легендах (5).

Пр.: Етнографія — наука про націю. Лондон, 1963. 24 с.; Звичаї нашого народу. Т. I. Мюнхен, 1958. 306 с.; Т. II. Мюнхен, 1966. 289 с.; Про українські народні казки. Анекдоти // Визвольний шлях. 1968. № 11-12. С. 1437—1441; Легенди, записані з уст народу на Поділлі 1942—1943 // Визвольний шлях. 1973. № 1—2. С. 70; Українська оповідна народна творчість // Визвольний шлях. 1976. Кн. 7—8. С. 889—902; Кн. 9. С. 1045—

1054; Кн. 11. С. 1283—1294; Українські народні перекази // Визвольний шлях. 1968. № 8. С. 1115—1117. Українська народна казка // Воропай О. В дорозі на Захід. Щоденник утікача. Лондон, 1970. С. 269—272.

Літ.: Кухар Р. Видатний дослідник української етнографії й фольклору // Визвольний шлях. 1991. № 4. С. 505—506. Одарченко П.В. Воропай Олексій Іванович // ЕСУ. К., 2006. Т. 5. С. 185.

О. І. Чікало

ДУХНОВИЧ Олександр Васильович (24.04.1803, с. Тополя на Пряшівщині, нині с. Тополя Снинського округу Пряшівського краю, Словаччина — 30.03.1865, м. Пряшів, Словаччина) — український греко-католицький священник, письменник, педагог, історик, етнограф, фольклорист, громадсько-культурний діяч. Народився у сім'ї священника. Д. закінчив гімназію у Кошицях (1823), навчався в Ужгородських гімназії та духовній семінарії (1823—1827). Працював архіваріусом єпархіальної канцелярії у м. Пряшів (до 1830), домашнім учителем в Ужгороді (1830—1832). Був парохом у сс. Комплоша (нині с. Хмелева, Словаччина) (1833) та Біловежа (1834). 1838 — нотаріус Ужгородської консисторії Мукачівської єпархії, 1843—1865 — канонік Пряшівського собору. Д. — автор понад сотні віршів (найпопулярніші патріотичні поезії «Я русин був, єсьм і буду» та «Підкарпатські русини»), кількох прозових і драматичних творів, підручників для народних шкіл, календарів, праць з педагогіки, філософії, історії, етнографії.

Народознавчу роботу Д. розпочав із записування та літературних обробок народних пісень, легенд, переказів, прислів'їв та приказок, загадок. Розгорнувши широку діяльність зі збирання фольклору, планував видати збірник. Цей

задум у тогочасних несприятливих умовах йому здійснити не вдалося. Частину зібраних матеріалів він надіслав Я. Головацькому. Їх розміщено у 2 т. збірника «Народные песни Галицкой и Угорской Руси» (1878) під назвою «Песни, собранные Александром Духновичем в Пряшеве». Вони

репрезентують необрядову поезію українців: балади («Под Каменцем, под Подольским» — про смерть брата у бою з турками), ліричні пісні (про зустріч закоханих, їхню розлуку), жартівливі («Ишов Ляшок із Варшави» — про стосунки українців та поляків, «Гукнуло, пукнуло в лісі», «Журилася попадя своєю бідою»). За посередництва Д. встановлено контакти Я. Головацького із закарпатськими збирачами І. Таллаковичем (Д. надіслав його записи), О. Павловичем, А. Кралицьким та М. Старецьким. Окрім пісенних зразків, цікавився й народною прозою. В етнографічній праці «О народах крайнянских...» дослідник подав декілька зразків прозової традиції: топонімічні легенди про Снинський камінь (мотив походження гір та каміння від нечистої сили) (Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. Ф. 2. Спр. 176. Арк. 8—9) та Морські очі (озеро у Карпатах) (Арк. 10); демонологічні оповідання (2 зразки про появу нечистої сили в образах маленьких хлопчика і дівчинки, які бояться хреста чи зазнають кількаразової метаморфози) (Арк. 73); оповідання про зустріч людей із різними звірами (вовком, ведмедем) (Арк. 31—39).

У 1860-ті рр. Д. знову звернув свою увагу на фольклор. Узявшись за збирання і пропаганду народної творчості, він писав своїм львівським друзям: «Я нині хотя і не здоров, займаюсь іздаванієм народних пісней, сколько і вам пересилаю». В одному із некрологів зазначено, що ці пісні з нотами ще не надруковані, вони зберігаються у його товаришів. Однак ця збірка так і не побачила світ. Доля її досі невідома. Значний вплив народної творчості відчутний також у літературній спадщині Д.: авторські пісні він укладав за народними зразками («Пісня народна», «Пісня землероба»), використовував фольклорні мотиви та образи у своїх творах (повісті «Милен і Любиця», «Женская свирепость» та ін.). Вірші, написані народною розмовною мовою, ставали народними («Я русин бил, єсьм і буду», «Прийди ти до нас», «Ой гаю мій, гаю», «Літа мої молоденькі» та ін.). Д. важливу роль відводив фольклору у розвитку національної культури, вважаючи, що «пісні народні бо велику приносять користь; чоловік відчуває краще власне, своє, ніж чуже, і зроджується у ньому дух народолюбства» («Народна педагогія», с. 60).

Пр.: Народные песни Галицкой и Угорской Руси, собранные Я. Ф. Головацким. М., 1878. Т. 2. С. 560—

571; Забавки // Відділ рукописів ЛНБ ім. В. Стефаника. Ф. 2. Спр. 176. 227 арк.; О народах крайнянских или Карпатроссах угорских, под Беськидом в Земплинской, Унгской и Шариской столици живущих // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. Братислава, 1979. Т.9. Кн. 2. С. 38—48.

Літ.: Мушинка М. Народнознавча діяльність Олександра Духновича // Олександр Духнович і наша сучасність: матеріали міжнародної наукової конференції (Гряшів, 20—21 червня 2003) // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. 2005. № 23. С. 53—66; Рудловчак О. Олександр Духнович: життя і діяльність // Духнович О. Твори. Братислава; Гряшів, 1968. Т. 1. С. 15—168; Рудловчак О. Збірник західноукраїнських народних пісень Якова Головацького і першоджерела вміщених у ньому закарпатоукраїнських пісенних текстів // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. Гряшів, 1980. Кн. 1. С. 83—133; Віднянський С. В. Духнович Олександр Васильович // Енциклопедія історії України. К., 2005. Т. 2. С. 503.

М. Б. Качмар

ЕТНОГРАФІЧНА КОМІСІЯ ВУАН — утворена 9.05.1921 на базі етнографічної секції Українського наукового товариства в Києві. 1922 перетворилася на Етнографічно-фольклорну комісію при ВУАН. Голова комісії А. Лобода, секретар В. Петров. Співробітниками Е. к. були: М. Біляшівський, В. Білий, В. Демид, П. Демуцький, О. Косач, В. Кравченко, О. Курило, П. Попов, Д. Ревуцький, Є. Тимченко, Д. Щербаківський, О. Малинка, Є. Кагаров та ін. В. Білий та В. Петров збирали фольклор у тодішньому Переяславському повіті. 1926 В. Білий обстежував Поділля (с. Кодим та околиці), де записав близько 300 прислів'їв, 63 вірування, 7 легенд, 17 анекдотів, 14 казок та ін. П. Попов з 1920 на Курщині збирав етнографічний та діалектологічний матеріал (склав етнографічно-діалектичну мапу Путивльського пов.). Під час експедиції 1926 (серпень-вересень) зафіксував 227 казок, новел, переказів, а також голосінь, народних вірувань. При «Е. к.» утворено Кабінет музичної етнографії під керівництвом К. Квітки (діяв до 1934). Музичний матеріал збирали М. Гайдай та П. Козицький (Житомир та Богуслав). 1924 М. Гайдай відбув експедиції на північний Кавказ, де записав 110 балкарських і 12 кабардинських народних пісень. К. Квітка разом з О. Курило обстежували Канівщину, 1923 працювали на Чернігівщині, 1924 записували фольклорний та діалектологічний мате-

ріал на Поділлі й на території Молдови, де фіксували не лише українські, а й молдавські тексти. Е. к. мала широку мережу кореспондентів (1926 — понад 400, 1928 — 10 тис. чол.). Серед них — Л. Юркевич (Одеса) записував народні пісні з околиць Вінниці (пісні купальські, вуличні, побожні та прислів'я), І. Куліш на Харківщині (збірка прикмет), Н. Дмитрук з Волині (легенди та духовні вірші), О. Довгань з Умані (прислів'я) та ін. Результатом такої діяльності стало накопичення великої кількості польових матеріалів з різних районів України. Серед них: Етнографічні матеріали з Волинського Полісся В. Камінського, І. Щоголіва, матеріал переважно з Катеринославщини (265 пісень, 24 колядки, 37 вірувань, 24 прислів'я, 28 загадок), К. Пилинського, який залишив 60 побутових приказок з Полтавщини. Е. к. зосередила у себе колекції й збірки українських етнографів ХІХ та ХХ ст.: рукопис О. Бодяньського «Наські українські саги або малоросійські пісні, зібрані Хведором Гаркавенком Меським», папери П. Лукашевича, рукописи Б. Грінченка, понад 70 томів архівних матеріалів С. Носа, архів Я. Новицького та ін. Упродовж 1925 поширила понад 6000 примірників відозв, програм та інструкцій, що стосувалися роботи з польовим фольклорним та етнографічним матеріалом. Одним з перших був запитальник збирання матеріалів для народного календаря, що розробив В. Кравченко. Комісія видала методичні праці: К. Квітка «Професіональні народні співці та музиканти на Україні. Програма для дослідів їх діяльності та побуту» (1924), «Програма до збирання пісенного матеріалу» (1925), «Програма до збирання оповідань, казок, переказів та прислів'їв» (1925). Виходили «Етнографічний вісник» (1925—1932), «Бюлетень Етнографічної комісії ВУАН» (1926—1930). Е. к. вела систематичне листування та книгообмін з Віденським народознавчим товариством (Австрія), Інститутом для вивчення Східної Європи (Італія), Інститутом для вивчення слов'янства (Франція), Португальським товариством антропології та етнографії та ін. Регулярно проводила наукові засідання, де виголошувалися та обговорювалися доповіді з питань історії фольклористики й етнографії, народнопісенної творчості, методології збирання та дослідження фольклорно-етнографічних матеріалів. 1926 комісія розпочала підготовчу роботу для укладання «Слов-

ника українського фольклору». Досліджується робітничий фольклор (Білецька В. «Шахтарські пісні» (1927). 1928 при Е. к. створено Кабінет національних меншостей і Кабінет казкової творчості (діяв до 1934). Проведена робота з підготовки та видання фундаментального бібліографічного покажчика фольклорно-етнографічної літератури (Андрієвський О. «Бібліографія літератури з українського фольклору» (1931). 1932 діяльність керівництва «Е. к.» кваліфіковано як «ворожу пролетаріатові й реакційну». 1933 комісію разом з іншими етнографічними і археологічними закладами перетворено на Спілку інституцій матеріальної культури. 13.02.1934 Спілку реорганізовано в Інститут історії матеріальної культури ВУАН.

Літ.: Коротеньке звітлення про діяльність Етнографічної Комісії при Українській Академії Наук // Етнографічний вісник. Кн. 1. 1925. С. 90—94; *Заремба С. З.* Історико-краєзнавча діяльність Етнографічної комісії ВУАН // НТЕ. 1985. № 1. С. 46—48; *Музиченко С. М.* Біля витоків української радянської етнографії (Діяльність Етнографічної комісії ВУАН) // НТЕ. 1986. № 4. С. 21—27; *Березовський І. П.* Етнографічна комісія ВУАН // УЛЕ. К., 1990. Т. 2. С. 170—171; *Юзефчик О. Л.* Діяльність кабінету музичної етнографії ВУАН у контексті розвитку української музичної фольклористики кінця XIX — першої третини XX ст. К., 2004. 200 с.; *Сокіл Г. П.* Фольклористика в етнографічних комісіях НТШ і ВУАН (кін. XIX — перша третина XX ст.) // Народозн. зош. 2008. № 5. С. 465—470; *Борисенко В. К.* Етнографічна комісія // ЕСУ. К., 2009. Т. 9. С. 259.

В. І. Козловський

«ЖИЗНЬ И ПОВЕРЬЯ КРЕСТЬЯН КУПЯНСКОГО УЕЗДА, ХАРЬКОВСКОЙ ГУБЕРНИИ» — етнографічно-фольклорні матеріали, які зібрав, упорядкував П. В. Іванов і видав у 17 т. «Сборника Харьковского Историко-филологического Общества» (1907). Структуру праці становлять відомості про народний календар (повір'я, прикмети, обряди); уявлення про дні тижня; тексти календарно-обрядових творів; опис вечорниць (пісні, ігри).

До огляду повір'їв і табу, пов'язаних з днями тижня, ввійшло 2 оповідання про надприродне покарання за роботу в неділю; 1 — про діда з чарівною силою, який навчав неділю шанувати: до церкви ходити і Богу молитися; оповідання про міфологічну істоту — діда-понеділка; про «понеділкування» (дотримання посту у цей день); про надприрод-

ну кару за порушення посту у середу; про покарання за роботу і недотримання посту у п'ятницю (6 текстів); про бабування (приймання пологів) у водяного; 2 пісні із згадкою днів тижня: жартівлива — «Понеділок — важкий день» (тема важкої праці і пропивання заробленого); хрестинна — «Вип'ємо, куме, ще й с понеділка» (тема пропивання майна).

У викладі зимової обрядовості і повір'їв П. Іванов подав 29 віршів урочисто-побажального та жартівливого характеру, які проказують хлопчики на перший день Різдва («Я, маленький пахолок», «Я, маленький хлопчик», «Будьти здорові, та ни лайте мене» та ін.); 32 колядки з варіантами («Пане господарю, Бог тебе кличе», «Рай развивсь, Христос звеселивсь!», «Три товарищі вихвалялися», «Не плач, не плач, Гаврилея!», «А ю короля збиралася жидова» та ін.); 13 щедрівок з варіантами («Миланка ходила, Василька просила», «Щедрик-петрик, дайти вареник», «Ой на ричци, на Йордани», «Ой сів Христос вечеряти»); 13 способів ворожби сільської молоді напередодні Нового року; 4 «посипальниці» («посипалки») з варіантами та відомостями про ворожбу і прикмети, пов'язані з обрядовим зерном («Сію, вію, повіваю», «Сійте, сійте на нове літо», «На щастя, на здоров'я та на Новий год», «Ходить Ілья на Василья (на весілля)»). Весняна обрядовість: 10 пасхальних віршів, які на Великдень виконували переважно маленькі хлопчики, отримуючи за це найчастіше червоне яйце (крашанку) («Христос воскрес: рад мир увесь», «О нисносни і виликі Христос тирпів муки», «Пророки пророчили за тисячу літ» та ін.); 79 веснянок («Черную чернушку, зеленую петрушку», «Наші хлопці молодці», «Ой там наші орали, орали», «Ой висняночка, висна», «Ой вербо, вербо, вербиця», «Улиця наша черчата» та ін.); опис весняних ігор («Козла водить», «В короля», «Дудар» тощо) з піснями. Літній цикл: 20 пісень, які

виконували під час полотьби, переважно кепкувального характеру («Ой чії то хльорки», «Ой чії то політники», «Така пика, як притика», «У чужого хозяіна ідять калачі» та ін.); 33 твори, які співали під час сінокосу («Ой чії то копилники», «А в нас грибци громадили», «А наш пан — капітан, соловейко», «Уже сонце котиця» та ін.). Перед текстами пісень упорядник подав коментар про їх змістове наповнення (пересміювання між «гребцями» (дівчата і жінки) та «копильщиками» (хлопці), очікування вечері і відпочинку) та детальний опис перебігу трудового дня. Купальські пісні: 10 творів, які виконували, коли пара, перестрибнувши через вогонь, обходила «Купало», обмінювалася вінком і шапкою та ставала позаду інших учасників обрядового дійства («Та купався Іван, та у воду впав», «Сьогодні Купала, а завтра — Івана», «Ідуть дівочки по ягідочки» та ін.); 9 творів, які співали дівчата після виготовлення «Марини» (трав'яної ляльки) («Три місяця ясных», «Ходили дівочки коло Мариночки», «Сухий дубе горить дуже» та ін.). 18 жнивних пісень: «Ой у полі нивка», «Болять, болять білі ручки», «Пріїхав мій милий с поля», «Почому я літа свої згадувати буду», «Ой Семено, Семено» та ін. П. Іванов зазначив, що під час жнив виконували також і необрядові пісні. Останній розділ праці присвячений описові перебігу вечорниць (осінній період) та «складок» — зустрічі неодруженої молоді під час Різдвяних і Великодніх свят та напередодні «заговін» на Пилипівку і Великий піст (поведінка учасників, їжа, напої, музика). До розділу ввійшли: текст нісенітниць як приклад розмов на вечорницях; 15 пісень, які виконували під час зібрань молоді («Через дорогу то ж кума моя», «Юлиця тиха», «Як пішли наші подруженькі»); 21 гра в карти, якими забавлялися хлопці (П. Іванов вказав, що на гроші на вечорницях не грали); апокрифічна легенда з мотивом зради Юди Ісуса Христа. В. Гнатюк, автор рецензії на «Жизнь...», наголосив, що це найповніший з усіх українських «народних щоденників» — описів свят календарного року та повір'їв і прикмет, пов'язаних з днями тижня. Працю П. Іванова перевидав М. Краси́ков 2007 у Харкові.

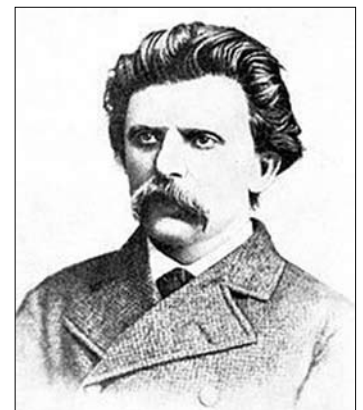
Пр.: Жизнь и поверья крестьян Купянского уезда, Харьковской губернии // Сборник Харьковского Историко-филологического Общества. 1907. Т. 17. 226 с.

Літ.: Гнатюк В. [Рецензія].— Іванов П. В. Жизнь и поверья крестьян Купянского уезда, Харьковской губернии // ЗНТШ. 1909. Т. 88. Кн. 2. С. 232—235.

О. М. Бриняк

ЖИТЕЦЬКИЙ Павло Гнатович (23.12.1836 (04.01.1837), м. Кременчук, нині Полтавської обл. — 05 (18).03.1911, м. Київ) — фольклорист, етнограф, мовознавець, педагог, громадський діяч. Закінчив у Києві духовну академію (1860) та Університет св. Володимира (1864). Працював викладачем Кам'янець-Подільської гімназії, від 1868 — у гімназіях Києва; 1874—1893 — у Колегії П. Галагана. З 1860-х — активний член громадівського руху Києва. Дотримувався національно-культурницького напрямку. Член-кореспондент Санкт-Петербурзької АН (1898). Дійсний член НТШ (1903). Доктор російської словесності (1908).

Як фольклорист Ж. найповніше реалізував себе в дослідженні українських народних дум. У «Київській Старині» опублікував студії про вплив пісенних мотивів на формування дум — «Отражение песенных мотивов в народных малорусских думах» (1892) (пісні про полонянок у татарській неволі; тема зустрічі доньки з матір'ю; дума про Марусю Богуславку; пісні про «рубаних» козаків; думи про Федора Безродного та Івася Коновченка; процес переопрацювання пісенного матеріалу в думи; народно-селянський і національно-козацький настрій в думах; народно-психічна тканина, яка лежить в основі жанру; творці дум як свідомі представники поетичного мистецтва); про історію створення та побутування дум, їх виконавців — «Творцы и певцы народных малорусских дум» (1892) (вимираючий тип народного сліпця-рапсода; обставини, у яких могли з'явитися творці дум (зв'язок між шпиталями і школами у давній Україні); кобза і бандура; військові кобзарі і бандуристи; вплив занепаду старих форм життя на Правобережжя і Лівобережжя

на побутування жанру; нове покоління співців народних дум; змішання понять про пісню і думу; пародії на думи). Аналізові дум із сюжетами про вдову в місті Чечельниці (в Польщі), брата і сестру, прощання козака з сестрами, трьох братів у полоні в Азові, трьох братів самарських, Федора Безродного, козака Івана Коновченка з міста Черкаси, гетьмана Івана Богославця, Самійла Кішку, пирятинського Олексія Поповича, отамана Матяша старого, вдову Івана Сірка, розмову Дніпра з Дунаєм (останні три визначив як нові) присвячена стаття «Старинная запись народных малорусских дум с обзором вариантов к ним» (1892). У ній подав огляд рукопису О. Котляревського (зовнішні та внутрішні ознаки його хронологічної достовірності); варіантів досліджуваних творів у фольклорних збірниках; намагався з'ясувати їх історизм; проаналізував ключові мотиви, образи, прийоми передачі психоемоційних переживань головних героїв; визначив методи аналізу текстів дум за різними варіантами. 1893 вищезгадані розвідки ввійшли до окремого видання — «Мысли о народных малорусских думах», присвяченого пам'яті О. Котляревського. У цій праці Ж. проаналізував будову поетичного мовлення, стиль жанру, вплив рими на формування вірша (відсутність метричної стопи у віршовому розмірі дум, нерівномірність і рухливість віршів), скупчення підрядних речень, інверсію, періодичне мовлення, побудову речень у творах у зв'язку з їх віршовим розміром, синоніми, архаїзми у лексичному складі дум, мелодичний речитатив у музичному виконанні творів, історичну відповідність у зображенні місця і часу дії, елемент роздумів у думах, ліричне відтворення почуттів (звертання, прокляття, молитва), елегантний тон у творах, специфіку зображення степової природи, образи битви і смерті, сатиричну манеру змалювання боротьби козаків з поляками, поетичний прийом іронічного самовикриття. У другому розділі праці торкнувся питання історії української школи — (мандрівні дяки (автобіографія Іллі Турчиновського) і школярі, предмети і методика навчання; «пиворезы» в інтерлюдії Митрофана Довгалевського, ставлення людей до «пиворезов», сатиричні вірші про них; взаємодія народних і літературних впливів у давній українській школі. У третьому — розглянув тематику давніх українських віршів морально-повчального змісту (могутність смерті; скороминущість життя; марність благ цього світу; картина

страшного суду в духовних віршах і церковних зображеннях; релігійні уявлення про сім'ю; духовний вірш про правду; мати як символ правди в поетичних уявленнях народу; сімейна мораль, заснована на почутті кровної спорідненості; туга за батьківщиною; сирітство; добра і лиха доля), проаналізував творчість Кирила Транквіліона. Дослідив особливості розвитку і побутування віршів морально-описового характеру (різдвяні і великодні вірші); обрядове величання (вірші, орації, колядки); зображення у віршах гріхопадіння прабатьків, поклоніння пастирів і царів новонародженому Спасителю, зустрічі царів з Іродом та вбивства немовлят; гумористичний задум і простодушно-наївне почуття в цих творах; головна тема великодніх віршів; проникнення суспільних мотивів у святкові вірші; різдвяні і пасхальні інтермедії; зв'язок вертепної драми зі святковими віршами і діалогами різного роду; образ селянина у вертепній драмі та в інтермедіях (ставлення до цигана, єврея і яриги); образ козака у цих жанрах (ставлення до ляха і москаля); запорожець у вертепній драмі). Визначив специфіку віршів історичного змісту (Острозький «лямент», твори про Богдана Хмельницького); окреслив зв'язок віршів з думами; подав огляд згадок про думи у польській («Duma kozackaia o woyni s kozakatu» (1651)) та українській давній літературі; проаналізував вірші епохи Гайдамаччини, близькі до народних пісень; навів відомості про творців цих віршів. Четвертий розділ присвячений темі відбитку пісенних мотивів у думах, п'ятий — темі творців і співців жанру. Позитивну оцінку праці Ж. «Мысли...» дав О. Соболевський у рецензії на неї в «Живой Старине», акцентуючи на актуальності та новизні дослідження, оскільки Ж. намагався окреслити жанрову специфіку дум у змістовій та формальній площинах.

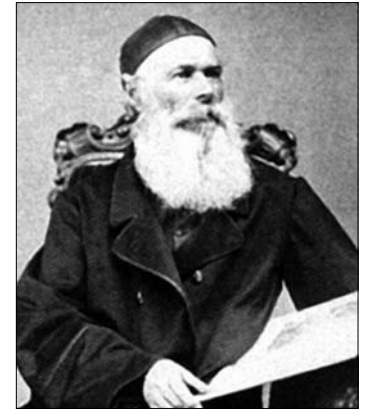
Пр.: Отражение песенных мотивов в народных малорусских думах // Киевская Старина. 1892. Т. 39. С. 15—34; Творцы и певцы народных малорусских дум // Киевская Старина. 1892. Т. 39. С. 213—231; Старинная запись народных малорусских дум с обзором вариантов к ним // Киевская Старина. 1892. Т. 39. С. 391—408; 1893. Т. 40. С. 95—125. С. 293—318; Малорусские вирши нравоописательного содержания // Киевская Старина. 1892. Т. 37. С. 37—58. С. 157—175; Малорусские вирши исторического содержания // Киевская Старина. 1892. Т. 38. С. 313—332; Мысли о народных малорусских думах. К., 1893. 250 с.

Літ.: Плачинда В. П. Павло Гнатович Житецький. К., 1987. 204 [2] с.; Масенко Л. Т. Житецький Павло Гнатович // Енциклопедія сучасної України. К., 2009. Т. 9. С. 578—579; Соколовский А. [Рецезія]. Несколько слов о малорусских думах. Мысли о народных малорусских думах. П. Житецкого. Киев, 1893 // Живая Старина. 1893. Вып. 2. С. 249—253.

О. М. Бриняк

ЗАКРЕВСЬКИЙ Микола Васильович (21.06.1805, м. Київ — 10.08.1871, м. Москва) — письменник, історик, краєзнавець, етнограф, фольклорист, лінгвіст. Навчався у Першій Київській гімназії та у Вищій Київській гімназії (1820—1824, 1828—1829), 1829 вступив на юридичний факультет Дерптського (тепер Тартуський) ун-ту (Естонія), який не закінчив за браком коштів. Згодом кілька місяців навчався в художньому та архітектурному класах Академії мистецтв (Санкт-Петербург, 1850). Працював помічником губернського архітектора в м. Житомирі (1824—1825), учителем російської мови в повітовому училищі м. Вейсенштейн (тепер м. Пайде, Естонія) (1831—1834), учителем російської мови, історії та географії губернської гімназії в м. Ревель Естляндської губернії (тепер столиця Естонії — м. Таллін) (1834—1847), наглядачем при пансіоні Рязанської гімназії (1849—1850), помічником бібліотекаря Московського публічного музею (тепер Російська державна бібліотека) (1863). Як фольклорист З. уклав та видав збірку «Старосветский Бандуриста» (1860—1861). Вона складається з трьох частин. I частина містить вступ («Нечто о сочинениях на Малороссийском наречии») й «О Малороссийских песнях»), тексти дум та пісень, а також додатки («О бывшем некогда отношении Малой России к Польше», «Несколько слов о движении мелодии Малороссийских песен», «Приложение. Ноты для 32-х песен»). II частина — передмова, де З. вказав кількість власних записів прислів'їв, приказок (близько 300), джерела, з котрих він передрукував матеріал та «Малороссийские пословицы, поговорки и загадки и Галицкие приповідки» — власне тексти прислів'їв, приказок та загадок, надрукованих в алфавітному порядку, подекуди з інонаціональними відповідниками, синонімами до багатозначних слів. Наприкінці вміщено ключі до загадок. III частина — «Словарь Малороссийских идиомов» та перемова до нього. У вступі до першої книги автор хоч і назвав

українську мову про-стонародною, виступив захисником права її розвитку, підкреслив її винятковість. З. розглянув основні теми та мотиви воєнних (козацьких), жіночих, жартівливих та обрядових пісень, відзначив відмінність пісень

Галичини від творів з інших місцевостей. У книзі вміщено 190 українських пісень і дум, 3878 прислів'їв й приказок, загадок (194), а також словник українських ідіом (11 127 слів). Народнопісенні тексти подано поряд з авторськими, українською мовою й без паспортизації. Після деяких зразків поміщені примітки (історична довідка, топографічні відомості, пояснення обрядів та деяких слів, простеження змін у текстах, порівняння варіантів тощо). З. подав обрядові (колядки, веснянки, купальські, русальні, весільні пісні) та необрядові соціально-побутові (історичні пісні — «Козак Сава Чалий», «Годі, годі, козаченьку, в обози лежати», «Ой Морозе, Морозенку»), козацькі (про смерть козака на чужині), чумацькі (чумак на чужині, чумак від їжджає з дому), сирітські (про важку долю сироти, сирота на чужині — «Ой плавала сіра утка по воді») й родинно-побутові пісні (основні мотиви — «дівчину видають заміж за нелюба», «дівчина тужить через зрадливого парубка», «парубок кохає бідну дівчину», «жінка журиться, що живе з нелюбом» тощо), жартівливі пісні («Чи я ж в мужа не жона, чи не господиня» (ледаці чоловік та жінка), «Ой під вишнею, під черешнею», «Ой Циголь гадає, громаду збирає»), балади («Лимерівна», «Тройзілля», «Бондарівна»), думи («Козак Нечай», «Дума про похід Хмельницького на Молдавію»), коломийки. У рецензіях на книгу (А. Гатцук, П. Єфименко) вказували на деякі її недоліки, але загалом дали схвальну оцінку, стверджували важливість виходу праці. Натомість Ф. Колесса піддав роботу гострій критиці, вказуючи на відсутність класифікації, свідому безсистемність поданого матеріалу, сплутування форм пісень та дум. З. мав намір видати ще дві частини роботи. Доопрацювання збірника він продовжував і після його виходу в світ: 1900 було виявлено авторський примірник «Старосветского Бан-

дуриста» із вкладеними аркушами, де зроблено різного роду виправлення, зміни і доповнення, наведено 9 нових дум, 630 приказок і прислів'їв, 11 загадок, додано 1205 українських слів, вміщено портрет автора з написом «Киевлянин Николай Васильевич Закревський».

Пр.: Старосветский Бандуриста. М., 1860. Кн. 1. 136 с.; Старосветский Бандуриста. М., 1860 (обкл. 1861). Кн. 2. С. 139—244; Старосветский Бандуриста. М., 1861. Кн. 3. С. 247—628.

Літ.: Гатцук А. «Старосветский Бандуриста» Н. Закревского // Основа. 1862. № 5. С. 52—73; Ефименко П. «Старосветский Бандуриста» Н. Закревского // Основа. 1862. № 10. С. 27—48; Білий В. З неопублікованих матеріалів М. Закревського // Етнографічний вісник. К., 1927. Кн. 4. С. 142—159; Якимович С. «Старосветский Бандуриста» М. В. Закревського і цензура // Первісне громадянство. 1929. Вип. 1. С. 67—72; Варшавська М., Федорова Л. «До готової колоди добре вогонь підкладати» // Київ. старовина. 1997. № 5. С. 41—71; Колесса Ф. М. Історія української етнографії. К., 2005. С. 79—80.

Г. Б. Магас

«ЗАПИСКИ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА» — головний друкований орган НТШ. Виходив у Львові 1892—1937, за кордоном 1948—1988, з 1989 знову у Львові. 1892—1896 — орган усіх секцій НТШ: історико-філософської, філологічної і математично-природописно-лікарської, від 1897 — перших двох секцій. 1892—1894 — річник, 1895 — кварталник, 1896—1913 — 6 разів на рік. Архітектоніка «З.»: «Наукові статті», «Miscellanea, або Матеріали», «Наукова хроніка», «Бібліографія (рецензії й справоздання)» з деякими модифікаціями в різний час. До

появи окремого видання «Хроніка НТШ» була рубрика «З Товариства». Після Першої світової війни видавалися неперіодично і з порушенням установленої структури. Оpubліковані розвідки з питань історії фольклористики — В. Доманицького про З. Доленгу-Ходаковського

(1905, т. 65, кн. 3), М. Кордуби про Р.-Ф. Кайндля (1896, т. 11, кн. 3), І. Франка про Е. Коритка (1908, т. 86, кн. 6), А. Франка про Г. Ількевича (1912, т. 109, кн. 3—5). Поміщено матеріали стосовно культурних взаємин українців, листування відомих науковців, громадських діячів (К. Студинський. Галичани в гостині Мих. Максимовича, 1935, т. 153; М. Возняк. Ол. Кониський і перші томи «З.» (З додатком його листів до Митр. Дикарева, 1929, т. 150). Подавалися науково-теоретичні розвідки з проблем різних фольклорних жанрів. Особливості походження і специфіки історичних пісень розглянув І. Франко у статтях «Козак Плахта, українська народня пісня, друкована в польській брошурі з р. 1625» (1902, т. 47, кн. 3), «Пісня про Правду і Неправду. Історично-літературна розвідка» (1906, т. 70, кн. 2), з 1907 — під загальною назвою «Студії над українськими народніми піснями» (Передне слово; І. Штефан-воевода; ІІ. Іван і Мар'яна; ІІІ. Батько продає дочку турчинови; ІV. Брат продає сестру турчинови; V. Турчин купує сестру-полонянку; VI. Теща в полоні у зятя (1907, т. 75, кн. 1). Продовження «Студій» — в «З.» за 1908 і 1909, 1910—1912. В. Гнатюк опублікував статті про новітній пласт творів — «Пісенні новотвори в українсько-руській народній словесності» (1902, т. 50; 1903, т. 52), «З російської воєнної поезії» (1919, т. 128). Розміреності народних пісень присвятив розвідку Ф. Колесса «Ритміка українських народних пісень» (1906, т. 69—74; 1907, т. 75—76), де вперше систематизував форми українського пісенного фольклору, показав стильові зв'язки з фольклором інших слов'янських народів. Питання мелодій народних пісень Ф. Колесса порушив і в інших статтях — «Наверстованя і характеристичні признаки українських народних мелодій» (1918, т. 126—127), «З царини української музичної народної поезії» (1925, 136—137). У «З.» опубліковано його студії про народні думи («Варіанти мелодій українських народних дум, їх характеристика і групування» (1913, т. 116, кн. 4), «Українські народні думи у відношенню до пісень, віршів і похоронних голосінь» (1920, т. 130; 1921, т. 131; 1922, т. 132), «Формули закінчення в українських народних думах у зв'язку з питанням наверстовуваня дум» (1937, т. 155). Окремий блок публікацій скла-

дають дослідження народної прози — легенд, казок, народних оповідань у розвідках І. Франка «Святий Климент у Корсуні. Причинки до історії староруської легенди» (1902, т. 46, кн. 2; т. 48, кн. 4; 1903, т. 56, кн. 6; 1904, т. 59, кн. 3; т. 60, кн. 4; 1905, т. 66, кн. 4; т. 68, кн. 6), В. Гнатюка «Легенди з Хітарського збірника, I-ої пол. XVIII в.» (1897, т. 16, кн. 2), «Віршована легенда про рицаря і смерть» (1908, т. 85, кн. 5), «Легенда про три жіночі вдачі. Причинок до історії вандрівки фольклорних мотивів» (1910, т. 97, кн. 5), «Запропашена збірка угроруських казок» (1914, т. 117—118), «Народні оповідання про тютюнарів» (1915, т. 122) та ін. Спеціальну розвідку «Гетьманське гніздо. Урочища і перекази села Суботова, зібрані в рр. 1897—1899» опублікував Марко Грушевський, у якій помістив народні перекази і пісні про відомі місця Суботова та його околиць (1909, т. 91, кн. 5). Пісні, перекази словінців, інших народів, пов'язаних з Матвієм Корвіном, простудіював у своїй праці З. Кузеля (1905, т. 68, кн. 6; 1906, т. 69, кн. 1; 1907, т. 70, кн. 2). Цінну інформацію представлено у розділах «Наукова хроніка» і «Бібліографія», які за редактуванням М. Грушевського були постійними в часописі. Важливе значення мали повідомлення про матеріали з питань народознавства з інших українських та зарубіжних видань. В. Гнатюк систематично рецензував випуски російської періодики — «Живая Старина», «Этнографическое обозрение», «Известия Отделения русского языка и словестности». Огляди іноземних часописів Італії, Австрії, Німеччини, Франції робив З. Кузеля, який співпрацював у бібліографічному відділі «З». На 1909 чужоземна бібліографія мала 10 000 заголовків. Із 1913 структура «З.» змінилася. Деякі томи вміщували інформативний матеріал (1926, т. 144—145; 1937, т. 153). Організаторську роботу в редакції проводили М. Грушевський, І. Франко, В. Гнатюк. З 1914 В. Гнатюк став редактором «З». 1938—1948 друкований орган не виходив, а 1948—1988 з'явився в еміграції (Мюнхен, Париж, Сідней, Торонто, Нью-Йорк, Лондон, Рим). Один з томів виданий на пошану З. Кузелі, в якому поміщена стаття Ф. Колесси «Огляд праць проф. д-ра З. Кузелі з обсягу етнографії й етнології» (1962, т. 169), основу становить доповідь, виголошена на спільному засіданні секцій НТШ, присвяченої 30-літтю наукової діяльності

проф. Кузелі. Там же містяться розвідки З. Кузелі «Іван Франко як етнограф», П. Одарченка «Леся Українка і українська народна творчість», Я. Рудницького «До питання систематики українсько-канадського фольклору», А.-Г. Горбач «Особливості епічного стилю українських народних дум». 207 т. «З.» відведений монографії М. Мушинки «Володимир Гнатюк. Життя та його діяльність в галузі фольклористики, літературознавства та мовознавства» (1987). З відновленням НТШ у Львові (1989) видано чотири томи «Праць Секції етнографії та фольклористики» (1992, т. 223; 1995, т. 230; 2001, т. 242; 2010, т. 259). Структура відповідає видавничим традиціям довоєнного НТШ (основні рубрики — «Статті», «Матеріали», «Критика і бібліографія»). У них поміщено низку статей: про народні думи С. Мишанича, естетичний аспект форм самовираження сучасної фольклорної пам'яті — В. Буряка (обидві — т. 223). У розділі «Матеріали» — публікації документів, фольклорно-етнографічних матеріалів, епістолярії — листи В. Гнатюка до М. Зубрицького в упорядкуванні Г. Дем'яна; листування Ф. Колесси і К. Грушевської в упорядкуванні Ксенії Колесси (т. 223) та ін. У рубриці «Критика і бібліографія» подано огляди, бібліографічно-історіографічні повідомлення, рецензії, відгуки на книжкові видання, наукові збірники. Фольклористичні праці Р. Кирчіва, В. Івашківа, О. Кузьменко, Г. Дем'яна вийшли 2001 (т. 242); М. Чернопиского, І. Гунчака, Г. Сокіл, Н. Пастух, О. Голубець, Є. Луня опубліковано 2010 (т. 259).

Пр.: Гнатюк В. Пісенні новотвори в українсько-руській народній словесності // Записки НТШ. 1902. Т. 50. Кн. 6. С. 1—37; 1903. Т. 52. Кн. 2. С. 38—67; Грушевський М. Гетьманське гніздо. Урочища і перекази села Суботова, зібрані в рр. 1897—1899 // Записки НТШ. 1909. Т. 91. С. 5—32; Колесса Ф. Ритміка українських народних пісень // Записки НТШ. 1906. Кн. 1. С. 7—30; Т. 71. Кн. 3. С. 44—95; Т. 72. Кн. 4. С. 80—111 та ін.; Кузеля З. Іван Франко як етнограф: збірник на пошану Зенона Кузелі // Записки НТШ. 1962. Т. 169. С. 117—121; Мушинка М. Володимир Гнатюк. Життя та його діяльність в галузі фольклористики, літературознавства та мовознавства // Записки НТШ. Париж; Нью-Йорк; Сідней; Торонто, 1987. Т. 207. 332 с.; Франко І. Студії над українськими народними піснями // Записки НТШ. 1907. Т. 75. Кн. 1. С. 14—84; Т. 76. Кн. 2. С. 39—63; 1908. Т. 78. Кн. 4. С. 90—145; 1908. Т. 83. Кн. 3. С. 31—88; Дем'ян Г. Тюремні політичні пісні // Записки НТШ. 2001. Т. 241. С. 365—414; Сокіл Г. Розвиток української фольклористи-

ки в Галичині кінця XIX — початку XX ст. // Записки НТШ. 2010. Т. 259. С. 406—422 та ін.

Літ.: Бібліографія «Записок Наукового товариства імені Шевченка». Т. 1—240. 1892—2000 / упоряд. В. Майхер. Л., 2003. 742 с.; Купчинський О. 230 томів «Записок НТШ» // Записки НТШ. 1995. Т. 230. С. 5—30.

Г. В. Коваль

«ZBIÓR WIADOMOŚCI DO ANTROPOLOGII KRAJOWEJ»

— перше польське наукове серійне видання Антропологічної комісії Академії наук. Виходило в Кракові 1877—1895 (18 томів) під редакцією І. Коперницького (1877—1891). У трьох відділах, відповідно до секцій комісії, друкувалися польські, українські, білоруські, литовські, латвійські матеріали з фольклору, етнології, антропології та археології. В етнологічному відділі опубліковано українські фольклорно-етнографічні збірки з підросійської України та Галичини О. Кольберга, Ю. Мошинської, С. Рокосовської, С. Шаблевської, О. Рошкевич, І. Колесси, С. Дитківської (Тобілевич) та ін. Пісні пронумеровані, календарно-обрядові подані за річним колом, за днями тижня чи обрядовими моментами, весільні переважно за ходом весілля. Описи обрядів, коментарі до народнопоетичних творів надруковані польською мовою. Фольклорні зразки та цитати подані українською мовою, зі збереженням діалектних особливостей, польським алфавітом. У примітках наведені тлумачення польською мовою малозрозумілих чи діалектних слів, подекуди паралелі з друкованих видань. Паспортизація часткова, здебільшого без уточнення дати запису, прізвища респондента тощо. Більшість публікацій без передмов та

вказівок на варіанти, за що й критикував І. Франко. Матеріали окремих збирачів подані в опрацюванні: С. Дитківської — Ц. Нейманом, С. Рокосовської — І. Коперницьким, О. Рошкевич — І. Франком, Л. Стадницької — Л. Греком.

Найбільше добірок весільних пісень з детальними описами об-

рядів та їх поясненнями з однієї місцевості: Ю. Мошинської «Zwyczaje, obrzędy i pieśni weselne ludu Ukraińskiego z okolic Białej Cerkwi» (1878, т. 2), 60 пісень; Б. Поповського «Pieśni i obrzędy weselne ludu ruskiego w Zaléwańszczyźnie» (1882, т. 6), 264 пісні; В. Малиновської «Obrzędy weselne ludu ruskiego we wsi Kudynowcach, powiecie Złoczowskim» (1883, т. 7), 74 пісні; О. Рошкевич «Obrzędy i pieśni weselne ludu ruskiego we wsi Łolinie pow. Stryjskiego» (1886, т. 10), 181 пісня; М. Томашевської «Obrzędy weselne ludu ruskiego we wsi Cetuli w powiecie Jarosławskim» (1886, т. 10), 67 пісень та «Obrzędy weselne ludu ruskiego we wsi Winnikach powiatu Drohobuckiego» (1888, т. 12), 71 пісня; Л. Стадницької «Pieśni i obrzędy weselne ludu ruskiego z okolic Nemirowa na Podolu rosyjskim» (1888, т. 12), 40 пісень та 4 для сироти. Крім весільних, подані календарно-обрядові та деякі необрядові твори: у ст. П. Биковського «Pieśni obrzędowe ludu ruskiego z okolic Pińska» (1878, т. 2) — кустові, веснянки, обжинкові та ін.; Ю. Мошинської «Kurajło tudzież zabawy doroczne i inne z dodatkiem niektórych obrzędów i pieśni weselnych ludu ukraińskiego z okolic Białej Cerkwi» (1881, т. 5) — купальські, великодні ігри та пісні, колядки та щедрівки, пісні вулиці, ігри; С. Шаблевської «Wesele i krzywy taniec w ludu ruskiego w ocolicy Zbarażu» (1883, т. 7) — гаївки; А. Брикчинського «Zapiski etnograficzne z Polesia Wołyńskiego». (1882, т. 12) — купальські, жнивварські та ін.; О. Кольберга «Zwyczaje i obrzędy weselne z Polesia» (1889, т. 13) — щедрівки, кустові, купальські, обжинкові та ін. Розвідка І. Колесси «Narodziny i chrzciny, wesele i pogrzeb u ludu ruskiego we wsi Chodowicach pow. Stryjskim» (1889, т. 13) містить описи обрядів, тексти та окремі мелодії 88 весільних пісень, похоронне голосіння. 75 весільних та 218 різножанрових необрядових творів, серед них — балади, чумацькі, рекрутські, жартівливі, колискові та ін., подано у матеріалах С. Рокосовської «Wesele i pieśni ludu ruskiego ze wsi Jurkowszczyzny z pow. Zwiąhelskim na Wołyniu» (1883, т. 7). Її праця «Przyczynek do etnografii ludu ruskiego na Wołyniu z materiałow zebranych przez P. Zofiję Rokossowska, we wsi Jurkowszczyźnie w pow. Zwiąhelskim, opracował prof. Dr. J. Kopernicki» (1887, т. 11) складається з христинних пісень, весільних: при випіканні короваю, при «гарному» та «поганому» весіллі, колядок

та щедрівок, веснянок, купальських, обжинкових, дитячих ігор, матеріалів з демонології, загадок. Одну з кращих збірок складають записи С. Дитківської «Materyjały etnograficzne z okolic Pliskowa w pow. Lipowieckim zebrane przez pannę Z. D., opracował S. Neuman» (1884, т. 8), що містять етнографічні матеріали, 307 пісень — весільних, календарно-обрядових, ліричних, історичних, балад, жартівливих та ін., 26 анекдотів та побутових казок. У вступній статті до них Ц. Нейман звернув увагу на ритміку українських народних пісень. Твори різних фольклорних жанрів опубліковано у працях О. Кольберга «Pieśni ludu z Podola rosyjskiego w latach 1858 i 1862 zebrał Oskar Kolberg» (1888, т. 12); Е. Руликівського «Zapiski etnograficzne z Ukrainy» (1879, т. 3); Б. Поповського «Pieśni ludu ruskiego ze wsi Zalewańszczyzny» (1884, т. 8). Надруковані добірки народної прози: Ю. Мошинської «Bajki i zagadki ludu Ukraińskiego» (1885, т. 9) містить, крім українських казок, анекдоти, небилиці та 156 загадок; О. Кольберга «Baśni z Polesia» (1889, т. 13). Опубліковані цінні етнографічні матеріали А. Подбереського «Materyjały do Demonologii ludu ukraińskiego» (1880, т. 4); Й. Земби «Zwyczajy pogrzebowe w okolicach Uszycy, na Podolu rosyjskiem». (1888, т. 12); І. Коперницького «O góralach ruskich w Galicji. Zarys etnograficzny» (1889, т. 13); С. Рокосовської «O świece roślinnym, wyobrażenia, wierzenia i podania ludu ruskiego na Wołyniu, we wsi Jurkowszczyźnie pow. Zwiahelskim» (1889, т. 13). Окремі зразки з матеріалів ZWAK передруковані у серії «Українська народна творчість».

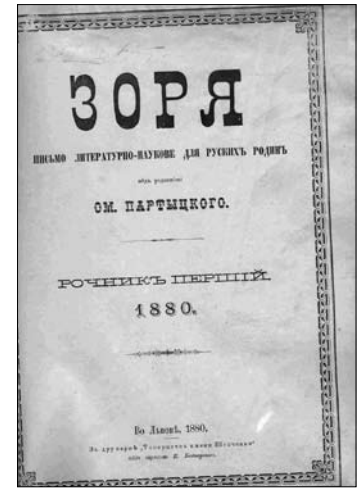
Пр.: Zbiór wiadomości do antropologii krajowej wydawany staraniem komisji antropologicznej Akademii umiejętności w Krakowie. Kraków. 1877 — 1895. Т. 1—18.

Літ.: Колесса Ф. Історія української етнографії. К., 2005. С. 118—121; Франко І. Przyczynek do etnografii ludu ruskiego na Wołyniu / Франко І. Збір. творів: у 50-ти т. К., 1980. Т. 27. С. 210—215. Шалак О. Український фольклор Поділля на сторінках польських періодичних видань XIX ст. // НТЕ. 2012. № 4. С. 25—32.; Юзвенко В. А. Українська народна поетична творчість у польській фольклористиці XIX ст. К., 1961. С. 100 — 107; Krzyżanowski J. Zbiór wiadomości do antropologii krajowej // Słownik folkloru polskiego. Warszawa, 1965. S. 463.

О. М. Голубець

«**ЗОРЯ**» — літературно-науковий і громадсько-культурологічний журнал. Виходив 1880—1897 у ISSN 1028-5091. Серія філологічна. № 3 (117), 2014

Львові двічі на місяць. Редактори: О. Партицький, Г. Цеглинський, Василь Лукич (В. Левицький), О. Маковей, К. Паньківський, О. Борковський. З 1885 — орган Товариства ім. Шевченка. Журнал дотримувався поглядів народовців. Друкувались літературні твори Т. Шевченка, А. Свидницького, Пана

са Мирного, І. Франка, М. Коцюбинського, Олени Пчілки, Лесі Українки та ін. Знайшла місце перекладна література (Г. де Мопассан, Д. Байрон, Г. Гейне, А. Міцкевич). Висвітлено питання мовознавства, історії, археології, природничих наук тощо. Вміщено матеріали з фольклору та праці з фольклористики. Звернення про запис і надсилання до «З.» народних пісень (1880. № 3). В часописі відкрита рубрика «З народних уст», у якій переважали пісні. Представлено гаївки в записі М. Царя з Підберізців біля Львова («Коструб», «Роман», «Явір». 1880. № 9), баладу про смерть Петруся з околиць Болехова, подав Ю. Сельський, про Боднарівну з Розжалова (1880. № 11). І. Франко записав пісню «На чужині» від сестри Ю. Гаврилик з Нагуевич (1884. № 9). Цікава добірка щедрівок з Рудного Львівського пов.: «Там за горою за камінною», «А Мати Божа ризи білила», «На один повіз свічоньки клали», «Пішла Касуня по воду на Дунай» (1885. № 24). Поміщено пісню про знесення панщини з поясненнями І. Франка (1886. № 12). Друкувались інші народні пісні в записі І. Гостинського з-під Перемишля («Кайдани жовнірські», «В чужій стороні», «Вдовині діти». 1882. № 17), М. Курилович з-під Галича (про невістку-тополю, про майстра й майстрову (1883. № 13), «Народні пословиці» (1881. № 13, 14). У «З.» опубліковано відозву у справі запису мелодій українських народних пісень за підписами О. Нижанківського, Ф. Колесси, Д. Січинського, І. Франка, О. Роздольського та ін. (1899. № 23). Здійснено переклад праці О. Боровиковського «Женська доля після малоруських пісень» (С. Недільський) (1882. № 1, № 2, № 6,

№ 10). Вперше надрукована стаття І. Франка «Жіноча неволя в руських піснях народних» (1883. № 6, № 7, № 9, № 10, № 13, № 14, № 15, № 16—17), у якій ідеться про становище дівчини до заміжжя, роль невістки, її стосунки з чоловіком, свекрухою. Побачила світ інша Франкова стаття — «Останки первісного світогляду в руських і польських загадках народних» (1884. № 15—16, № 17, № 18, № 19, № 20), у якій розглянуто витоки цих творів з давньої міфології, релігійності первісних людей (анімізм, зооморфізм, антропоморфізм), а також його ж «Причинок до історії 1848 року» (про пісню «Чи чули ви, люди добрі, що ся в Львові діє?» 1886. № 15—16). Свій погляд на формування «міфології слов'янської», її персонажів виклав у статті І. Кокорудз (1888. № 1—5). У перекладі В. Лукича опубліковано розвідку М. Сумцова «Коломийки» (1895. № 19—23), у якій указано на різницю між коломиїками та краков'яками, розглянуто розмір, зміст, мотиви, висловлено прохання їх видання. «З.» помістила статтю В. Борковського «Народна згадка про Кармалюка», яка ґрунтується на пісні «А втік же я із Сибіру». 1894. № 11). Керівникові опришківського руху в Карпатах О. Довбушу присвятив свою студію Ю. Целевич (1882. № 10, 11). Показано домінування фольклорного образу над історичним, використано народні пісні, перекази, оповідання. Опубліковано рецензії Б. Грінченка на «Найкращі малоруські пісні» / збір. А. Василенко. 1892 (1894. № 2); М. Комарова на «Старосвітські казки А. Грабини». 1885 (1896. № 24); І. Франка на німецькі казки (1883. № 12).

Пр.: З народних уст. 1880. № 3. С. 44; № 9. С. 121—122; № 11. С. 150—151; 1881. № 13. С. 164; 1884. № 9. С. 73; 1885. С. 283—284 та ін.; *Борковський В.* Народна згадка про Кармалюка. 1894. № 11. С. 261—263; *Кокорудз І.* О міфології слов'янській. 1888. № 1. С. 5—7; № 2. С. 25—27; № 3. С. 41—42; № 4. С. 61—63; № 5. С. 77—80; *Франко І.* Жіноча неволя в руських піснях народних. 1883. № 6. С. 92—94; № 7. С. 113—114; № 9. С. 144—146; № 10. С. 164—166; № 13. С. 216—217; № 14. С. 234—235; № 16—17. С. 200—221; *Целевич Ю.* Про Олексу Довбуша. 1882. № 10. С. 156—158; № 11. С. 173—174.

Літ.: *Франко І.* Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. // *Франко І.* Збір. творів: у 50-ти т. К., 1984. Т. 41. С. 471—530; «Зоря». 1880—1897. Систематичний покажчик змісту журналу. Львів, 1988. С. 71—79.

В. В. Сокіл

КОТЛЯРЕВСЬКИЙ Олександр Олександрович (25.09.1836 (1837), Крюків Посад (нині у складі м. Кременчук Полтавської обл.) — 11.10.1881, м. Піза, Італія, похований у Москві) — педагог, бібліограф, археолог, фольклорист, славіст. Навчався у Полтавській гімназії (1846—1853), на історико-філологічному ф-ті Московського ун-ту (закінчив 1857). Вчителював у Александринському сирітському корпусі у Москві. 1864 — один із фундаторів Московського археологічного товариства, де у різний час був заступником секретаря, бібліотекарем, охоронцем музею. 1865 — редактор журналу «Древности». 1868—1873 — професор російської мови і слов'янського мовознавства Дерптського (Тартуського) ун-ту. 1872—1874 перебував у Західній Європі (Варшава, Відень, Неаполь, Венеція, Рим, Прага). 1874 — титар православної церкви у Празі. Захистив докторську дисертацію «Древности права балтийских славян» (1874). 1875—1881 — ординарний професор на кафедрі слов'янської філології Університету св. Володимира (тепер КНУ ім. Т. Шевченка). До 1880 проводив заняття на вищих жіночих курсах св. Ольги. Від 1876 — голова Слов'янського добродійного т-ва. 1879 — голова Історичного товариства Нестора-літописця. Нагороджений орденами св. Станіслава II ступеня з імператорською короною (1871), св. Анни II ступеня (1879). Петербурзька АН встановила премію ім. О. Котляревського за дослідження історії мови та діалектології. Питання, що стосувалися усної словесності, розглядаються у численних рецензіях, листах, бібліографічних оглядових статтях. У листі «Два вопроса русской исторической науки (Письмо к редактору газеты «Молва» по поводу издания русских народных песен П. В. Киреевского)» (1857) висловив думку, що народна пісня може відтворити втрачений період російської історії. На билинний епос звернув увагу у розвідці «Сказания о русских богатырях» (1857). Бібліографічному огляду присвячена стаття «Новые труды по русской ста-

рине и народности» (1861). Тут поміщено рецензію на 1-й том збірника українського фольклору М. За-кревського «Старосветский Бандуриста». Важливою є його монографія «О погребальных обычаях языческих славян» (1868). К. моделює процес формування міфу, реалізацію його через обрядові дійства та входження у сферу релігії. Підкреслюється роль мови у народній міфології. У рецензію «О народной поэзии в древнерусской литературе, речь профессора Ф. Буслаева» (1859) високо оцінив роботу вченого. Вважав, що вона належить до тих небагатих творів, «за якими закріпилася репутація руху в науці і суспільній думці». У рецензії на восьмитомне зібрання казок О. Афанасьєва «Русские народные сказки (Народные русские сказки А. Н. Афанасьева)» (1864) обґрунтував проблему трансформації міфу в казку. Взаємин міфу і биліни торкається у ст. «Основной элемент русской богатырской былины» (1870). У рецензії на 1-й том збірника «Исторические песни малорусского народа с объяснениями Вл. Антоновича и М. Драгоманова» (1877) К. довів цінність народної поезії як історичного джерела. Звертав увагу на два аспекти: на відбір, критику і видання текстів та на історичні коментарі. Високо оцінив історичний коментар, що перевершив усі, які до цього часу видавалися. 1878 надрукував розвідку «Осип Максимович Бодянский (Историко-библиографическая поминка)», де назвав О. Бодяньського «зразком вченого працелюбства». Заслуга К. у тому, що науці став відомий рукописний збірник «Повести малороссийские числом 16. Списаны из уст слепца Ивана, лучшего рапсода, которого застал я в Малороссии в начале XIX века». У зб. містилося 13 дум і 3 пісні. Серед них такі унікальні сюжети, як «Отман Матяш старий», «Вдова Сірка Івана», «Розмова Дніпра з Дунаєм» (відомі лише в цьому єдиному записі). Ці тексти надрукував і проаналізував М. Костомаров. Він досить високо оцінив варіант думи про Самійла Кішку, розгляду якої присвятив значне місце у праці «Историческая поэзия и новые ее материалы» (Вестник Европы. 1874, № 12), а також думи про Івана Богуславця. Вперше думи із цього рукопису були надруковані у журналі «Киевская Старина» (1892, 1893, 1893) і, разом з описом рукопису, в П. Житецького «Мысли о народных малорусских думах» (1893).

Пр.: О погребальных обычаях языческих славян. М., 1868. 290 с.; О народной поэзии в древнерусской литературе, речь профессора Ф. Буслаева // Сочинения А. А. Котляревского. Т. 1. СПб., 1889. С. 232—245; Сказания о русских богатырях // Сочинения А. А. Котляревского. Т. 1. СПб., 1889. С. 81—122; Исторические песни малорусского народа, с объяснениями Вл. Антоновича и М. Драгоманова. Т. 1 // Сочинения А. А. Котляревского. Т. 2. СПб., 1889. С. 416—431; Осип Максимович Бодянский (Историко-библиографическая поминка) // Сочинения А. А. Котляревского. Т. 2. СПб., 1889. С. 432—443.

Літ.: Житецький П. Мысли о народных малорусских думах. К., 1893. С. 177—249; Выпин А. Н. Очерк биографии проф. А. А. Котляревского // Сочинения А. А. Котляревского. СПб., 1895. Т. 4. С. I—CI; Кирдан Б. Собиратели народной поэзии. М., 1974. С. 9—13, 19—21, 25—27; Дмитренко М. Олександр Котляревський — дослідник міфу і фольклору // НТЕ. 2003. № 3. С. 11—17.

В. І. Козловський

«МОЛОДИК» — український літературно-фольклорний альманах (1843 — 1844), який видавав І. Бецький. Вийшло чотири книги (три в Харкові, четверта в Санкт-Петербурзі). Друкувались твори українських і російських письменників — І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, Т. Шевченка, Є. Гребінки, О. Пушкіна, М. Лермонтова, А. Фета та ін., переклади з німецької, англійської, польської і чеської літератур, а також фольклорні й етнографічні матеріали, документи й розвідки з історії України. Фольклор подано у другій книзі, де вміщено 25 народних пісень: 5 необрядових («Левенченко» (кріпак не слухає пана, мати попереджає сина про небезпеку, кріпака садять у темницю, мати приходиться провідати сина), «Пленниця» (козак за синає та губить коня, козак шукає коня і бачить біля корчми турка та дівчину-бранку), «Игнатко-братко» (ляхи переслідують та вбивають Ігнатка), «Убийство» (смерть парубка на чужині); 1 родинно-побутова — «Сивий коню, сивий коню»; 20 обрядових весільних пісень, які виконувалися на зару-

чинах, дівчачо-вечорі, при поверненні молодих з церкви: («Ой чия то рюта-м'ята за горою» (дівчина занедбала рюту-м'яту), «Чи в тебе, Кулинка, каменне сердечко» (молода відмовляється плакати), «Зажурилася Кулинка» (молодий купує на торзі вінок для молодої), «Коли б я знала» (молода посилає родину за калиною), «Зелений мій подалешничик», «Пошлю зазелку на Україночку» (запрошення роду на весілля), «Да й ходила Кулинка по крутой горі» (сирітська, мотив «дівчина кличе покійного батька»), «Дівочку змовляли, сорок коней давали» (перепій), «Да й на броду, броду», «Болить моя головочка з чорного бровця» (дівчина тужить, що її віддають за вдівця), «Да лебеді, лебеді, де ж ви бивали», «Ой рад, раденьк Петрусько», «Ой де ти, Кулинко, бивала» (молода бере шлюб, губить гребінець), «Зажжи, мати, свічку» (мати зустрічає молоду) тощо. Подані пісні зібрав на Чернігівщині та передав до друку І. І. Гамалія. Наукові фольклористично-етнографічні розвідки — «Очерки малороссийских поверий и обычаев, относящихся к праздникам» К. Сементовського та «Несколько слов об Ивана Купала» А. В. (ймовірно, Василь Анастасевич) видано у третій книзі (Харків, 1844). У першій статті вказано на малодослідженість української народної культури, розкрито питання прив'язки народних вірувань, обрядів та звичаїв до свят (Стрітєння, св. Явдохи, св. Олексія, Благовіщення, св. Юрія, св. Онуфрія, Івана Купала, св. Петра й Павла, св. Іллі тощо), подано примовки, замовляння, прислів'я та приказки, а також коротку характеристику фольклорних жанрів (веснянки, купальські пісні). Друга стаття присвячена вивченню походження назви свята Івана Купала (зазначено, що номінація прямо пов'язана з ритуальним купанням), генези обрядів, приурочених до нього. Розроблено питання сакраментального очищення вогнем та водою, поєднання у святкуванні язичницького та християнського начал.

Пр.: Молодик на 1843 год : украинский литературный сборник / издаваемый И. Бецким, Ч. 2. Х., 1843. С. 137—152; Молодик на 1844 год: украинский литературный сборник / издаваемый И. Бецким. Х., 1843. С. 86—107.

Літ.: Мельничук Л. Іван Єгорович Бецький — колекціонер, видавець, меценат // Художня культура. Актуальні проблеми: Наук. вісник. К., 2010. Вип. 7. С. 484—485.

Г. Б. Магас

МУСЯНОВИЧ Антін Михайлович (13.06.1879, с. Віжомля Яворівського р-ну Львівської обл. — 16.09.1968, с. Погорілець Рожнятівського р-ну Івано-Франківської обл.) — учитель, фольклорист. Закінчив учительську семінарію у Львові (1904). Працював у с. Віжомля, Великі Очі Яворівського пов. на Львівщині, Камінь Калуського пов. на Станіславщині, Варваринці Тереховлянського пов. на Тернопільщині. 1939 вийшов на пенсію, а невдовзі переїхав на постійне проживання в с. Погорілець. За свої політичні переконання засуджений (1946) на 5 років. Відбувши ув'язнення (1951), продовжував писати статті на різні теми. Цих статей як «ворожих» радянській владі ніде не друкували, а репресивні органи встановили за автором нагляд.

Фольклорні записи М. зроблені у його рідному с. Віжомля у перше десятиліття ХХ ст., децю у с. Камінь Калуського пов. 1904 у с. Віжомля записав збірку коломийок, її рукопис не зберігся, проте 62 зразки опублікував В. Гнатюк у тритомному виданні «Коломийки» (1905—1907). У «Передньому слові» як приклади наведено тексти 3 козачків і 4 краков'яків. 1904 в с. Віжомля зроблено запис весілля із пісенним супроводом, рукопис зберігається у НАФРФ ІМФЕ. Подано близько трьох десятків пісенних текстів із зазначенням хто і при яких обрядодіях їх виконує. Більшість з них традиційні для Яворівщини: «Допоможи нам, Боже, і Ти, Божая Мати, вінойка заплітати», «Післала Марусенька сизу зозуленьку», «Є в городі калина, білим цвітом завила», «Є в полі сосна, три літа росла», «Боже, мій милий, Боже, що я учинила», «Ми до шлюбу йдемо, два квітонька ведемо», «Місяцю, яроженьку, світи нам доріженьку» та ін., а також оригінальні тексти, що побутують у цьому й сусідніх селах: «Досить того гулянька і раннього сніданенька», «А там в лісі під тим дубом», «Що ми наробило яворівське пиво» та ін. 1904 записав «Похоронні звичаї й обряди в селі Віжомлі Яворівського повіта», де наведено тексти голосінь дітей за батьком, жінки за чоловіком, сестри

за братом. Цей матеріал опублікував В. Гнатюк в «Етнографічному збірнику» (1912). У рідному селі М. записав дві збірки колядок і щедрівок. Рукопис першої не зберігся, проте 10 текстів з неї опублікував В. Гнатюк у виданні «Колядки і щедрівки» (1914): господареві: «В Єрусалимі на престолах», «Ой у містечку а в Вефлеємі»; парубкові: «З Явурова ду Вишні заквилу вишні», «На серед села сьвітлоїка нува», «В чистім пулеку стуїт смечечейку», «Внидлейку поранейку», «Вбрав сі Франейку рану, ранейку»; дівчині: «Мала Ганусі я три братейки», «В чистім пулейку грушейка стої» (колядка жидівці), «Пішла Ганусейка на Дунай по воду»; а також польську колядку «W rańskim ogródeczku rośni lilija». У НАФРФ ІМФЕ зберігається збірка з 11 колядок та щедрівок й 4 пісень. Вони походять з с. Віжомля, записувач не відомий, дату зазначено 1920-ті рр. Фонетичний принцип фіксації засвідчує, що це записи М. Серед багатьох цінних збірок фольклорних записів, що пропали під час російської окупації Львова 1914—1915, В. Гнатюк вказав і на матеріали А. Мусяновича з Калущини та Яворівщини.

Пр.: Похоронні звичаї й обряди в селі Віжомля, Яворівського повіта / зап. А. Мусянович, 1904 р. // Гнатюк В. Похоронні звичаї й обряди. Етнографічний збірник. Львів, 1912. Т. 32. С. 379—384; Весільний обряд / зап. А. Мусянович у Віжомлі 1904 р. // НАФРФ ІМФЕ. Ф. 14-3. Од. зб. 286. Арк. 1—19; Коломийки / збір. В. Гнатюк. Т. 1, 2, 3 // Етнографічний збірник. Львів. 1905—1907. Т. 17, 18, 19; Колядки і щедрівки / збір. В. Гнатюк Т. 1 // Етнографічний збірник. Львів, 1914, Т. 35. С. 39, 83; Колядки і щедрівки / збір. В. Гнатюк Т. 2 // Етнографічний збірник. Львів, 1914, Т. 36. С. IX, 1, 3, 20, 70, 120, 150, 216—217, 245; Колядки і щедрівки із с. Віжомля Яворівського повіта (б/р) // НАФРФ ІМФЕ. Ф. 29—3. Од. зб. 417.

Літ.: Пасічник Б. Ю. Віжомля: Короткий нарис історії села. Львів, 1997. С. 32—37.

Є. А. Луньо

НОВИЦЬКИЙ Яків Павлович (24.10.1847, с. Аули Катеринославського пов. Катеринославської губ. (тепер с. м. т. Криничанського р-ну Дніпропетровської обл.) — 19.05.1925, Запоріжжя) — український фольклорист, історик, педагог. 1865 закінчив Олександрівську повітову школу. Займаючись самоосвітою, склав іспит на вчителя, працював на цій посаді у Вознесенську, Іванові, Ольгінську, поки його не звільнили «за поширення в народі україно-

філософських тенденцій» (1877). Знову призначений учителем у с. Білоцерківка Олександрівського пов. (1880). Був опікуном та екзаменатором різних шкіл. Наприкінці життєвого шляху працював завідувачем Запорізького губернського архіву та музею. Обраний дійсним членом Південно-Західного відділу РГТ у Києві (1876), дійсним членом Катеринославської губернської архівної комісії (1903). За відмінну службу в дитячому притулку одержав орден св. Анни III ступеня (1908). Нагороджений орденом св. Станіслава III (1904) та II ступенів (1914). Обраний членом-кореспондентом ВУАН (1924). Фольклористична діяльність Н. розгорталась під впливом праць І. Срезневського, М. Костомарова, О. Потебні, М. Драгоманова, П. Чубинського, Д. Яворницького та ін. Результатом його діяльності у селах Олександрівського, Катеринославського та Маріупольського пов. Перші записи він здійснив у селах Олександрівського пов., де працював учителем. 52 зразки легенд, переказів та казок увійшли до збірника М. Драгоманова «Малорусские народные предания и рассказы» (1876). Тексти стосуються Запорозької Січі, кошового отамана Калнишевського, запорожців після зруйнування Січі. Результат 20-річної збирацької діяльності — збірка «Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я. П. Новицким в 1874—1894 гг.» (1894), прихильно оцінена науковою громадськістю. Найкращі пісні — козацькі, зокрема про Авраменка, Морозенка, Перебийноса, Саву Чалого, оригінальні про зруйнування Січі. Ще один збірник «Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине в 1874—1903 гг.». Насправді це повторна публікація лише під іншим заголовком. В останні роки він підготував до друку «Малорусские народные песни, собранные на Екатеринославщине в 1875—1915 гг. (рукопис зберігається в НАФРФ ІМФЕ ім. М. Рильського, ф. 4—5, од. зб. 143, 144) і вміщує кількості пісень різних

жанрів («Ой у полі криниця, вода прибуває», «Жила, жила удова», «Побратався сокіл», «Ой горе тій чайці», «Тихо, тихо Дунай воду несе», «Та була Польща»).

Чільне місце у спадщині Н. посідають збірники фольклорної прози. Їх чимало в історико-етнографічному описі слобід Олександрівського пов., Хортиці, Великого Лугу («С берегов Дняпра», 1905). Це переважно перекази історичного й топонімічного характеру — про заселення запорізьких степів, козацьких слобід, назви урочищ, могил, каменів, скель, байраків («Запорожці в урочищі Сагайдачному», «Як запорожці ману напускали», «Життя і звичаї козаків» та ін.). Н. підготував 5 оригінальних видань фольклорної прози: «Малорусские народные предания, поверья и рассказы» (1907), «Малороссийская и запорожская старина в памятниках устного народного творчества» (1907), «Запорожские и гайдамацкие клады: Малорусские народные предания, поверья и рассказы, собранные на Екатеринославщине в 1903—1906 гг.» (1908), «Народная память об урочищах и исторических лицах Запорожья» (1909), «Духовный мир в представлении малорусского народа. Сказания, суеверия и верования, собранные в Екатеринославщине» (1912). У більшості збірок — твори, які раніше друкувалися в періодиці за винятком двох — «Запорожские и гайдамацкие клады» та «Духовный мир в представлении малорусского народа». Не публікувалися окремі легенди про скарби, ті, що стосуються топографії краю («Могили и долины», «Происхождение рек, оврагов» та ін.). Збірник «Народная память о Запорожье. Предания и рассказы, собранные в Екатеринославщине, 1875—1905 гг.» (1911) — видання, яке в скороченому вигляді охоплює весь обсяг попередніх публікацій. Загалом же у записаних творах ідеться про боротьбу українців з татарами, турками й поляками, про козацьку сторожу в степу, пригоди козаків. У частині з них возвеличуються герої — І. Сірко, Семен Палій. Нові штрихи увів Н. до теми фольклор про знищення Запорозької Січі. Тут козаки протиставляються Катерині II та царським придворним, інколи висловлюється недовіра до старшини, зокрема П. Калнишевського. Загибель козацтва уявлялась народові початком великого національного катаклізму. Звернення до теми руйнування Січі — характерна риса

всієї неказкової прози, яку записав Н. Більше 100 замовлянь, молитов, народних рецептів вміщено в інших його збірниках — «Малорусские народные заговоры, заклинания, молитвы и рецепты, собранные на Екатеринославщине (1913), замовляння — «Малорусские народные заговоры и заклинания, собранные в Екатеринославщине» (1915). Чимало творів мають по кілька варіантів. Це єдине на той час зібрання магічного фольклору Нижнього Подніпров'я. Записи народної прози та пісень Н. відзначаються автентичним звучанням, чіткою паспортизацією, глибоким коментуванням, цитуванням пояснень самих інформаторів, уведенням текстів в історико-етнографічний контекст, що засвідчує високий науковий рівень, яким володів дослідник.

Пр.: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я. П. Новицким в 1874—1894 гг. X., 1894. 212 с.; С берегов Дняпра (очерки Запорожья). Путевые записки и исследования. Катеринослав, 1905. 196 с.; Малорусские народные предания, поверья и рассказы. Александровск, 1907. 31 с.; Запорожские и гайдамацкие клады: Малорусские народные предания, поверья и рассказы, собранные в Екатеринославщине в 1873—1906 гг. Александровск, 1908. 76 с.; «Духовный мир в представлении малорусского народа: Сказания, суеверия и верования, собранные в Екатеринославщине. Катеринослав, 1912. 24 с.; Народная память о Запорожье: Предания и рассказы, собранные в Екатеринославщине в 1875—1905 гг. Катеринослав, 1911. 116 с.; Малорусские народные заговоры, заклинания, молитвы и рецепты, собранные в Екатеринославщине. Катеринослав, 1913. 42 с.; Малорусские народне песни, собранные на Екатеринославщине. 1875—1915 // НАФРФ ІМФЕ. Ф. 4—5. Од. зб. 143. 270 арк.; Од. зб. 144. 310 арк.

Літ.: Іваннікова Л. В. Фольклористична діяльність Я. П. Новицького: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.07. Фольклористика. К., 1996. — 24 с.; Іваннікова Л. Яків Новицький. Фольклорист, історик, педагог. Запоріжжя, 2010. 388 с.; Сокіл В. Новицький Яків // Мала енциклопедія українського народознавства. Львів, 2007. С. 776.

В. В. Сокіл

ПАНЬКЕВИЧ Іван Артемович (6.10.1887, с. Цеперів, нині Новий Яричів, Кам'янко-Бузького р-ну Львівської обл. — 25.02.1958, Прага) — український мовознавець, фольклорист, педагог та громадський діяч. 1898 вступив до четвертої польської гімназії у Львові. 1907 — на філософський ф-т Львівського ун-ту, обрав предметом українську мову, літературу та класичну філологію. Після дру-

гого курсу продовжив навчання на славістичному відділенні ун-ту у проф. Вондрака, Решетара та ін. 1912—1919 з дипломом доктора філософії викладав російську мову у Віденській консульській академії. Дістав ступінь доцента російської мови. Після скасування Консульської академії навчався в Карловому ун-ті в Празі (1919—1920). З цього періоду проживав близько двадцяти років на Закарпатській Україні. Працював референтом мовних справ Цивільної управи в Ужгороді. З 1925 — професор Ужгородської гімназії. Був засновником та редактором трьох часописів: дитячого «Віночка», педагогічного «Учителя» та краєзнавчого «Підкарпатська Русь» (1924—1936). Співзасновник товариства «Просвіта» та головний редактор чотирнадцятьох випусків «Наукового збірника» (1924—1938), педагогічного товариства, краєзнавчого музею та ін. Здійснив три видання «Граматика руського языка» (1923, 1927, 1936). 1923 розпочав польові дослідження мови русинів-українців, результатом яких була низка статей та монографія «Українські говори Підкарпатської Русі та сумежних областей» (Прага, 1938), за яку Празький Карлів ун-т надав йому звання доцента. 1939 емігрував в Прагу. Там продовжував педагогічну діяльність в Українському вільному університеті та в одній з чеських гімназій. Співпрацював з Музеєм визвольної боротьби України. В Карловому ун-ті до самої смерті (1958) очолював відділ україністики. Після визволення Праги П. став одним з перших українських в'язнів «Смершу». У записах П. (1929, 1935) представлена значна кількість жанрів пісенного та прозового фольклору, які опублікував М. Мушинка в «Голосі предків» (2002). Сюди увійшли колядки господареві — «Ци дома й дома господаречок», парубкові — «Ой попід гірку, попід добрівку», дівчині «Зелена яблунь червоні ябка зродила», «Ой рано, рано куроньки піли», апокрифічні «Коли Божа Мати по землі ходила»; веснянки «Огірочки-попіночки», «А на горі лен, лен»; обжинкові — «Ой наш газда цілую нічку не спав», «Ой на горі жита много»; собіткові («А на Яна, на Якуба») з окремими етнографічними фрагментами. З родинно-обрядових записано хрестинні (4), весільні (11), виокремлена похоронна пісня дитині — «Голубе, голубе, уже не гуркаєш» та одна сирітська «Ей сироты, сироты», ліричні пісні та коломийки (майже в усіх згаданих селах) — вівчар-

ські, військові, п'яницькі та колискові. Це антологія закарпатоукраїнського фольклору найдавніших автентичних записів (М. Мушинка). З прозових текстів представлено казки — «Подорож до сонця», «Розділімося по-королівськи», «Про невдале господарство», «Крути, верти — треба вмерти», «Від топора до голки»; легенди — «Ісус і святий Петро ночують у Винниці», «Ісус Христос — кум у бідного чоловіка», «Граф Барковці в пеклі»; перекази — «Про діда, бабу та опришків», «Про розбійників»). П. зафіксував цикл коломийок міжвоєнного періоду, які опублікував М. Мушинка (1992). Відсутність паспортизації автор передмови пояснив обережністю записувача, щоб уникнути переслідування угорських карателів. У цих творах відтворено трагедію Карпатської України: «А як ішла я до Хуста, у поїзді стала. Увиділа січовика: «Україні слава!», «Та пуду я в полонину воли сокотити. Та дав Гітлер Україну мадярам розбити»; «Пам'ятаєш, як нас били жандари у пірю, Та за синьо-жовтий прапор, за українську віру». Праця П. на Закарпатті визначила характер його наукової діяльності у сфері фольклористики. Вчений друкував більшість фольклористичних статей про окремі жанри, культуру, побут цього краю в науково-популярному журналі «Підкарпатська Русь», поєднуючи в них дослідницький і популяризаторський аспекти. У статті «Колядки і щедрівки» (1920) звучить заклик до збирання пісень. Вивчав різдвяну народну драму — «Вефлием» як різдвяна ігра і «Вертеп» (1925), «Звичаї та повір'я різдвяні у русинів на Підкарпаттю» (1929), «Святий вечір» (1925); «Наші стародавні колядки» (1948); весняні ігри — «Весняні великодні ігри та пісні» (1928), «Великодні ігри і пісні Закарпаття» (1929). Тут подано комплекс описів великодних ігор з послідовною характеристикою їх рухової форми; «Пасхальні обычаї на селах Пряшівської Русі» (1929), про собітки — «Підкарпатські собітки» (1928) — проаналізував народні пісні, пов'язані з обрядом палення вогню на Купала, де тор-

кнущся етимології цього слова; розглядав обряд хрестин — «Причинки до пізнання обряду хрестин на Підкарпатській Русі». Фольклористичні зацікавлення П. були й історіографічного спрямування (ювілейна стаття про перший пісенний збірник М. Максимовича «В столітню річницю видання першого повного збірника руських народних пісень», стаття до ювілею чеського фольклориста Ї. Полівки, «Сімдесятилітній ювілей професора празького чеського університету Др. Юрія Полівки») та ін. У статті «Українська народна пісня» П. подав коротку характеристику пісенним збірникам М. Цертелева, М. Максимовича, І. Срезневського, П. Лукашевича А. Метлинського, розкрив інтенсивність записування та вивчення народної пісні в хронологічному зрізі. Високо оцінили працю вченого після смерті: йому присвячено окремий том «Наукового збірника Музею української культури у Свиднику» (т. 4, кн. 1—2, 1969—1970), влаштовано науковий семінар до 100-ліття з дня його народження.

Пр.: Володимир Гнатюк. [Некролог] // Подкарпатська Русь. 1926. Ч. 3. № 7—8. С. 180—183; Сімдесятилітній ювілей професора празького чеського університету Др. Юрія Полівки // Подкарпатська Русь. 1928. Ч. 5. № 3. С. 51—53; Підкарпаторуські «собітки» // Подкарпатська Русь. 1928. Ч. 5. № 6. С. 121—125; *Мушинка М.* Голоси предків / звукові записи фольклору Закарпаття із архіву Івана Панькевича (1929, 1935). Пряшів, 2002. 256 с.; Великодні ігри і пісні Закарпаття // Матеріали до української етнології та антропології. Т. 21—22. Ч. 1. Львів, 1929. С. 255—276; Українська народна пісня // Науковий збірник Музею української культури в Свиднику. 1969. Т. 4. Кн. 1. С. 44—59.

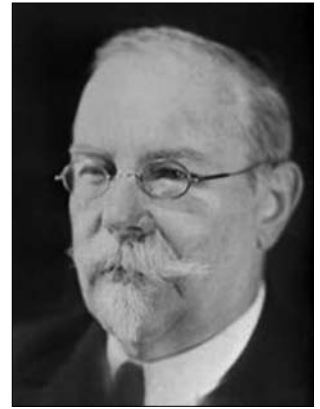
Літ.: *Зілинський О.* Іван Панькевич як фольклорист // Науковий збірник Музею української культури в Свиднику. 1969. Т. 4. Кн. 1. С. 233—243; *Зілинський О.* Іван Панькевич як фольклорист // *Зілинський О.* Вибрані праці з фольклористики: у 2 кн. Кн. 1. К., 2013. С. 23—33.

Г. В. Коваль

ПЕРЕТЦ Володимир Миколайович (31.01.1870, Петербург — 24.09.1935, Саратов) — історик літератури, бібліограф, джерелознавець, палеограф, дослідник російського, польського та українського фольклору.

1893 — закінчив Петербурзький ун-т, 1903—1914 — екстраординарний професор кафедри російської словесності Київського ун-ту, з 1907 — заступник та голова «Семинару російської філології»

при цьому ун-ті, 1914 — ординарний академік Петербурзької АН; з 1908 — дійсний член НТШ, з 1919 — позаштатний член Української АН, з 1921 — організатор і голова Петроградського т-ва дослідників української старовини, літератури та мови (1921—1933), з 1926 — дійсний член АН УРСР, керівник Комісії давнього українського письменства. Голова філологічної секції Українського наукового товариства та член редакційного комітету «Записок Українського наукового товариства в Києві» (1908). 11.04.1934 — арештований за звинуваченням у «справі славистів» та «Російської національної партії», засланий на 3 роки до Саратова, де й помер, реабілітований посмертно (1957).

З понад 300 праць В. Перетца значна частина присвячена питанням українознавства, які надруковані у часописах фольклористично-етнографічного спрямування: «Киевская Старина», «Живая Старина», «Записки Українського Наукового товариства в Києві», «Україна», «Етнографічний вісник», «Записки НТШ». Джерелом цих досліджень були рукописні та друквані збірники фольклору (Ж. Паулі, А. Метлинський, М. Костомаров, С. Маслов, Я. Головацький, П. Куліш, П. Чубинський, М. Драгоманов, П. Шейн, Г. Купчанко), праці з історії літератури та етнографії (М. Маркевич, М. Сумцов, М. Грушевський).

В. Перетц вивчав польські та російські рукописні збірники псалмів, кантів та пісень, у яких віднаходив найдавніші зразки українського фольклору XVI—XVIII ст. та імена перших його записувачів («Малорусские вирши и песни в записях XVI—XVIII вв.», I—XXII, 1899). Цю працю критично оцінив І. Франко, висловивши подяку за те, що П. «вияснив для всіх майбутніх істориків української літератури важність українського віршотворства». П. опублікував унікальні варіанти українських дум («Про битву під Берестечком», «Про Олексія Поповича»), найдавніші записи історичних пісень («Ах Українонько, бідна доленько твоя», «Гей на горі жінці жнуть») та ліричних пісень («Дівча в сінях стояло, на козака

моргало», «Піду ж, піду на гору високу», «Ой біда, біда мні, чайці небозі», «Ходить кума льодом, а кум огородом», «Да під вишнею, під черешнею» та ін.). У магістерській дисертації «Историко-литературные материалы. Т. I. Из истории русской песни» (1900) описав 12 збірників, у яких виявив українські пісні у російських записах поч. та др. пол. XVIII ст., висвітлив їх місце у народному репертуарі росіян. Дотримуючись теорії запозичень («асиміляції подібного»), у докторській дисертації проаналізував шляхи і способи впливу української книжної та народної поезії XVI—XVIII ст. на російську віршову та пісенну творчість на основі їх подібності у сюжетності, композиційній схемі, віршуванні, мовних висловах («К вопросу о начале малорусского народного стиха» в «Историко-литературные исследования и материалы», 1900—1902). Головним у цих працях було висвітлення історії розвитку віршованої форми передусім українських народних пісень, їх силабічного складу, що критикував Ф. Колесса.

З кінця 1890-х П. безпосередньо досліджував українську книжну і народну поезію. Цікавився питаннями фольклорно-літературних взаємозв'язків та впливів, зокрема між світськими піснями і духовними псалмами («Заметки и материалы для истории песни в России», 1901). Першим звернув увагу на Почаївський «Богогласник» 1790 р. Вивчав проблеми фольклоризму в давній українській ліриці («Новые данные для истории старинной украинской лирики», 1907), походження та розвитку епічних, ліричних та драматичних творів різних фольклорних жанрів (історичні та родинно-побутові пісні, пісні про кохання, частівки, пісні літературного походження («літературна лірика»), історичні легенди, казки, прислів'я, вертепні дійства), опублікував найдавніший варіант чумацької пісні «Ой біда, біда мні, чайці небозі» з XVII ст. П. розглядав фольклорні матеріали як цінне джерело етнопсихологічних, діалектологічних, культурологічних студій. Застосовуючи метод типологічного зіставлення варіантів текстів східнослов'янського, західнослов'янського (польського) та південнослов'янського (сербського) фольклорів, дослідив особливості поетики баладних творів («Современная русская народная песня. Сравнительные этюды», 1893). Написав студії про генезис пісні літературного походження «Їхав козак за Дунай»

(«Очерки старинной малорусской поэзии», 1903), про українську загадку («Студії над загадками», 1930), у якій зробив огляд історіографії, шляхи виникнення та розвитку цього жанру, простежив зв'язки нових записів з давньою традицією; про історію вертепу («Малорусский вертеп; время его появления в Южной России», 1895) та життєписи П. Житецького, А. Лободи.

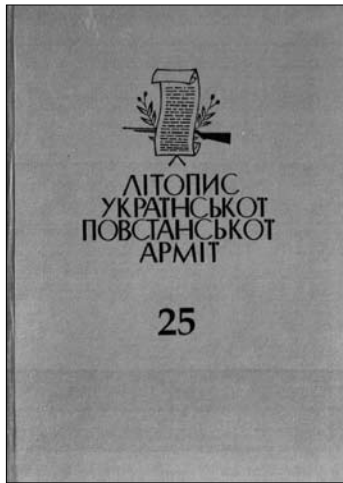
П. — автор критичних оглядів праць українських фольклористів (К. Грушевська, Ф. Колесса, О. Андриєвський). У рецензії «Українські думи в новому виданні К. М. Грушевської» (1928) зробив зауваження до 1 тому, які автор врахувала, готуючи 2 том.

Пр.: Малорусские вирши и песни в записях XVI—XVIII вв. Вып. I—XIV // Известия отделения русского языка и словесности Императорской академии наук. СПб., 1899. Т. IV. Кн. 3. С. 869—938; Вып. XV—XXII. СПб., 1899. Кн. 4. С. 1218—1303; Историко-литературные материалы. Т. 1. Ч. 1. Начало искусственной поэзии в России. Исследования о влиянии малорусской виршевой и народной поэзии XVI—XVIII вв. на великорусскую. К истории Богогласника. СПб., 1900. 425 с.; Це раз дума про Олексія Поповича // Записки НТШ. Львів, 1925. Т. 141—143. С. 1—6; Студії над загадками // Етнографічний вісник. 1930. Кн. 10. С. 123—204; Исследования и материалы по истории старинной украинской литературы. М., 1962. 254 с.

Літ.: Сумцов М. Діячі українського фольклору. Харків, 1910. С. 25; Франко І. В. Н. Перетц. Малорусские вирши и песни в записях XVI—XVIII вв. // Франко І. Я. Збір. творів: у 50-ти т. К., 1982. Т. 33. С. 51—56; Колесса Ф. Історія української етнографії. К., 2005. С. 268—273; Список печатних трудов академика В. Н. Перетца, составлен В. П. Адриановой-Перетц // Перетц В. Н. Исследования и материалы по истории старинной украинской литературы. М., 1962. С. 234—253; Кречотень В. Володимир Перетц — дослідник давньої української пісні // НТЕ. 1970. № 1. С. 20—24.

О. М. Кузьменко

«ПІСНІ УПА» — збірник пісень, присвячених національно-визвольній боротьбі українців у ХХ ст. Виданий у 25 т. Літопису Української Повстанської Армії. Уклав та зредагував композитор, громадський діяч З. Лавришин (Торонто, Канада), 1996—1997. Нагромадження матеріалу до збірника відбувалося в діаспорі, в умовах, відірваних від живої народної традиції. Це пісні, які у різний час потрапили до Західної Європи та Північної Америки, зберігалися в рукописах або з'являлися у різноманітних збірках. Видання стало однією з відправних точок для фік-

св'яті відповідного матеріалу, що зберігся в живому побутуванні на теренах України. У «Передмові» обґрунтовано принцип укладення матеріалу, тематику, вказано на ключові образи, джерела та стан запису, специфіку ритмомелодики. Акумулявано значний масив творів

патріотичної тематики авторського та фольклорного походження, який побутував до створення УПА, під час її існування та після. Основна частина — 604 зразки, у «Додатку» — 60 пісень та 8 фрагментів. Матеріал розміщено у чотирнадцяти розділах: I. Гімни і марші — авторські твори маршового характеру міжвоєнного періоду. Ілюструють історико-політичний контекст виникнення власне повстанської пісенності; II. Історичні (доповстанські: про Біласа і Данилишина, про Закарпатську Україну); III. Про долю народу (мотиви: поневіряння народу, про загибель Є. Коновальця); IV. Повстанський світогляд (незламність у змаганнях, усвідомлення соборності України, шана полеглим); V. Доля повстанця (повстанець прощається з матір'ю, дівчиною та родиною; повстанець захоплюється війною, як коханою; останнє слово повстанця перед смертю; могили повстанців); VI. Доля дівчини, мами, рідні (повстанська лірика); VII. З тюрем і таборів (туга за волею; заслання у Сибір; на роботи у Донбас); VIII. Любовні (розлука закоханих, обов'язок перед Батьківщиною понад особистим щастям); IX. Військовий побут (батьки благословляють синів на боротьбу; поведінка у бою; герої вкорочують собі життя, щоб не потрапити до рук ворога); X. Для розваги (розлука закоханих; надії на краще майбутнє); XI. Жартівливі (сатиричне зображення радянської дійсності та вождів Сталіна та Гітлера); XII. Коляди (військова звичаї, Різдво Божого Сина як символ відродження нації, сатиричне зображення тиранів, великодня пісня); XIII. Післяповстанські пісні; XIV. Післяповстанські авторські пісні. «Додаток» умістив уривки та пісні, згруповані за головними мотивами, що, в основному, дублюють рубрики різних

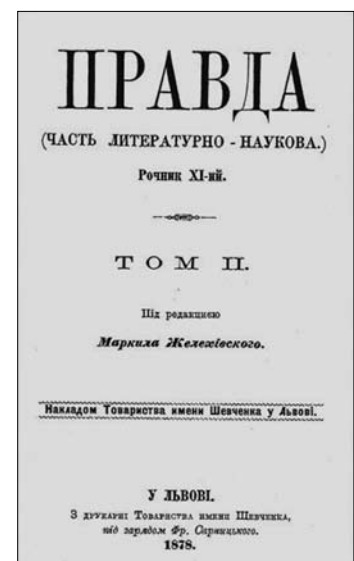
частин збірника. Кожен із цих розділів поділений на дрібніші, не уніфіковані підрозділи: за періодом створення («доповстанські», «повстанські», «післяповстанські», «пісні повстанського періоду»), за тематикою та головними мотивами. У збірці вміщено «Примітки» — загальні і текстові. У перших — в алфавітному порядку подано перелік джерел певної пісні, паспортизацію, інформацію про історичну передумову пісні. Текстові примітки наведено в основній частині збірника підрядково. У «Бібліографії» — джерельна база збірника (129 позицій). У «Показник імен, географічних назв, вибраних гасл» входять згадані у піснях та примітках місцевості, прізвища та псевда повстанців. Г. Дем'ян позитивно відгукнувся на публікацію «Пісень УПА». Він зауважив, що структура хоча й не відповідає сучасним науковим вимогам до класифікації та систематизації фольклорних творів, однак прийнятна для орієнтації у великому масиві пісенного матеріалу, зосередженому у збірнику.

Пр.: Пісні УПА / зібрав і зредагував З. Лавришин // Літопис Української Повстанської Армії. Торонто, 1996; Львів, 1997. Т. 25. 554 с.

Літ.: Дем'ян Г. «Пісні УПА / зібрав і зредагував Зеновій Лавришин // Записки Наукового товариства імені Шевченка. Т. 242. Праці Секції етнографії та фольклористики. Львів, 2001. С. 634—643.

О. І. Чікало

«ПРАВДА» — літературно-науковий і політичний журнал. Виходив з перервами 1867—1898 у Львові з різною частотністю: декадник, тижневик, місячник. Журнал дотримувався поглядів народовців, проводив політику гуртування і єднання культурних та політичних сил усіх українських земель. Відіграв визначну роль у поборованні москвофільства й поширенні української національної свідомості. Публікувались літературні, наукові праці, різні дописи, висвітлювались питання мови, культури, політики. Вміщено

фольклорні матеріали та фольклористичні дослідження. П. Павлусевич у зверненні «Письмо до Академіків руських про видаванне збірників простолюдної літератури» (1867. № 12) оголосив про намір видати збірники пісенного, прозового й музичного фольклору, помістив методику фіксації матеріалів й закликав пересилати їх у редакцію.

У часописі започатковано рубрику «З народніх уст», у якій друкувалися деякі зразки пісенних і прозових жанрів з різних місцевостей як Західної, так і Центральної України, зокрема колядки зі збірників О. Барвінського, Є. Желехівського, О. Партицького, В. Ганкевича; щедрівки із збірників М. Бучинського, О. Стефановича, П. Білінського; гаївки у записах Є. Желехівського, О. Партицького, В. Лучаківського, О. Даниловича, О. Танчаківського; загадки — В. Лучаківського; родинно-побутові пісні — В. Волошинюка; суспільно-побутові пісні, ліричні, опришківські, співанки-хроніки, коломийки — без зазначення збирача, народні повір'я — Є. Желехівського; казки й легенди — Г. Забядька, Миколая М-ка, І. Рудченка. Цінними є публікації історичних пісень «Спів про Саву Чалого / зібрав і упоряд. Е. Сакун» (1872. № 6); календарних і народних обрядів з пісенним супроводом: «Весілля в Котузіві / описав В. Навроцький» (1869. № 32—35, 39); «Народні звичаї, обряди та пісні в селі Крехові Жовківського повіту / зібрав В. Герасимович» (1893, 1894), «Звичаї, обряди і повір'я святочні в місті Яворові / зібрав О. Маковей» (1895) та ін. У журналі надруковано наукові розвідки: «Народня філософія, списана по народнім пословицям і приповідкам Євгенієм Згарським. І. Бог. Світ. Віра. Молитов. ІІ. Чоловік». (1867. № 7—17). Партицький О. «Рахманський Великдень» (1867. № 9—11); «Сліди поганської просвіти на Русі ведля народніх пісень, повірок, сказок і історичних записок. Написав Євгеній Згарський» (1868. № 1—13); Е. Сакун «Чи не есть дума «Про поход старшого поганського князя на Царград» апокриф?» (1874. № 12). У часописі опубліковано життєписи П. Куліша: «Жизнь Куліша» (1868. № 2—4, 7, 24—28); кобзаря О. Вересая: Воловід М. «Остап Вересай, сокиренський кобзар» (1868. № 15—18); «Листи Остапа Вересая до приятеля на чужину» (1868. № 19, 21, 23, 36, 39). Поміщено рецензії на фольклористичні публікації, некрологи про відомих фоль-

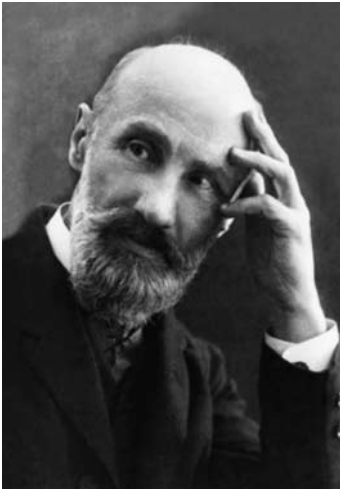
клористів М. Максимовича, С. Осташевського, О. Стороженка, М. Драгоманова. Перекладено з хорватської і надруковано першу частину дослідження В. Ягича «Історичні свідоцтва про співане і пісні славянських народів» (1878).

Пр.: З народніх уст. 1867. № № 22, 23; 1868. № № 2, 4, 6, 7, 9, 11, 13, 15, 17, 18, 19, 20, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 47; 1869. № № 37, 39; 1873. № № 16, 17; 1874. № 4; 1875. № 22; 1877. № № 8, 9; 1879. № № 1, 3, 4, 5, 7; Павлусевич П. Письмо до Академіків руських про видаванне збірників простолюдної літератури // Правда, 1867. № 12. С. 95—96; Весілля в Котузіві / опис. В. Навроцький // Правда, 1869. № 32. С. 269—272, № 33. С. 279—280, № 34. С. 287—288, 35. С. 294—296, № 39. С. 327—328; Спів про Саву Чалого / збір. і упоряд. Е. Сакун // Правда, 1872. № 6. С. 276—289; Народні звичаї, обряди та пісні в селі Крехові Жовківського повіту / збір. В. Герасимович // Правда, 1893. С. 247—250, 314—320, 372—381, 432—438, 482—486; 1894 С. 62—64, 193—199, 390—398, 460—468; Звичаї, обряди і повір'я святочні в місті Яворові / збір. О. Маковей // Правда, 1895. С. 50—55, 210—215, 250—253, 286—289; Воловід М. Остап Вересай, сокиренський кобзар // Правда, 1868. № 15. С. 176—178, № 16. С. 188—189, № 17. С. 201—204, № 18. С. 210—212;

Літ: Франко І. «Правда», письмо наукове і літературне. Від 1867 до 1883 року: [Покажчик статей]. Львів, 1884. С. 273—316; Енциклопедія українознавства. Львів, 1996. Т. 6. С. 2293; Животко А. Історія української преси / упоряд., іст.-біогр. нарис та приміт. М. С. Тимошик. К., 1999. С. 123—133, 134—136, 141—145.

Є. А. Луцько

РОЗДОЛЬСЬКИЙ Осип Іванович (29.09. 1872, с. Доброводи, тепер Збарзького р-ну Тернопільської обл. — 27.02.1945, Львів) — український фольклорист, етнограф, класичний філолог, педагог, перекладач. Дійсний член Українського наукового товариства у Києві (1914), Наукового товариства ім. Шевченка у Львові (1930), член Етнографічних комісії НТШ (1898) і ВУАН (1926). Дитинство пройшло у с. Берлин Бродівського р-ну на Львівщині. Навчався у Бродівській гімназії. Закінчив філософський ф-т Львівського ун-ту (1897). Разом з В. Гнатюком ще студентом здійснив першу експедицію на Закарпаття (1895). Впродовж 1897—1929 — викладач гімназій у Коломиї, Перемишлі, Львові. Записував фольклор у Галичині, Наддніпрянській Україні. Заарештований російським урядом як австрійський підданий під час Першої світової війни на Чернігівщині (1915)

і засланий у Симбірськ. Відбував заслання в Уральську, Симбірську, Казані одночасно з М. Мочульським, М. Грушевським. Після повернення до Львова продовжував викладати в академічній гімназії, не покидав фольклористичної та перекладацької роботи. З

1940 — старший науковий співробітник Львівського відділення Ін-ту фольклору АН УРСР. Зібрав десятки тисяч зразків усної народної словесності. Ранні записи опубліковані в «Житі і слові» (1894—1895): добірка кількох варіантів пісень про Кошута і Кошутську війну та три десятки оповідних творів. Прозові жанри — предмет ранніх польових досліджень Р., «дуже пильного і совісного збирача» (І. Франко). Опублікував персональні збірки: «Галицькі народні казки» (у двох частинах), «Галицькі народні новели», які вийшли черговими томами «Етнографічного збірника» (1895, т. 1; 1899, т. 7; 1900, т. 8). Їх появі сприяв І. Франко, він — упорядник збірок, автор ґрунтовних передмов до всіх трьох видань. До текстів подано варіанти й паралелі, підготовлено покажчик основних тем і мотивів. «Галицькі народні казки» у записах Р. — перше українське видання цього жанру в Галичині. Збірки заявили про Р. як добре підготовленого збирача і стали помітним явищем в українській фольклористичній. Записи народних анекдотів увійшли до збірників В. Гнатюка «Галицько-руські анекдоти» (1899) (розділи «Різні верстви суспільні», «Анекдоти про Каньовського»); більше 40 текстів легенд — до «Галицько-руські народні легенди» (1902) (у розділах «Біблійні легенди старого завіта», «Біблійні легенди нового завіта», «Легенди про монстри та дивогляди»). Упорядковуючи том легенд у записах різних збирачів, В. Гнатюк відзначив тексти Р. як «дуже докладно позаписувані». Зібрання фольклорної прози Р. має лінгвістичну вартість — фонетичний принцип запису, застосований на практиці, дав змогу точно відобразити нюанси вимови, діалектну лексику, акцентуацію та народну стилістику.

Один із перших в Україні застосував фонограф для фіксації народних мелодій (1900). Записи мелодій Р. (з одно- або дворядковими словесними підтекстовками), з нотними транскрипціями С. Людкевича, опубліковані у двотомнику «Галицько-руські народні мелодії» (1906, ч. 1, 1908 ч. 2). Це унікальне видання дало «найповніший образ того, що в музикальній напрямі утворив чи засвоїв наш народ» (І. Франко). Унікальність і в тому, що це, «мабуть, вперше у нас ужито фонографу в наукових цілях» (Ф. Колесса). Однак тут не подано повних словесних текстів, їх планували опублікувати окремо пізніше, але задум не здійснено. З інших пісенних жанрів записи весняного циклу увійшли до Гнатюкового збірника «Гаївки»: зі 180 вміщених мелодій 129 належить Р., (нотні транскрипції Ф. Колесси). Це гаївки із трьох повітів Галичини (Зборівський, Жидачівський, Богородчанський), спеціально обстежуваних Р. Узяв активну участь у проєкті «Das Volkslied in Österreich» — багатотомному виданні народних пісень етносів, що населяли Австрійську імперію. Підготував до нього близько тисячі пісень з мелодіями (транскрибував мелодії Ф. Колесса та частково Б. Вахнянин). Публікації перешкодила Перша світова війна і том залишився в рукописі. За життя фольклориста опубліковано мізерну частину пісень. У його фондах виявлено майже всі пісенні жанри. Серед них оригінальні новотвори «із зарібкової еміграції», маловідомий до того часу фольклор українців з Лемківщини, Буковини. У 1970-х «Пісні у записах О. Р.» передбачено було у проспекті 50-томного видання українського фольклору (рубрика «Унікальні рукописні збірки записів українського фольклору»). Проте цей задум не реалізований. Вибірково записи Р. публікували у серії «Усна народна творчість» («Колядки та щедрівки», «Балади», «Рекрутські та солдатські пісні», «Коломийки», «Казки про тварин» та ін.).

Неопубліковані фольклорні матеріали зберігаються у НАФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського: фонд 40—1 налічує 99 одиниць збереження загальною кількістю 9645 аркушів (пісенні тексти). Там же знаходяться інші його фольклорні записи та різні документи і матеріали (ф. 28—3, 34—2, 34—3). Частина джерел перебуває у приватних архівах.

Пр.: Галицькі народні казки / збір. О. Роздольський // Етнографічний збірник. 1895. Т. 1. С. 1—20; 1899. Т. 7. 168 с.; Галицькі народні новели / збір. О. Роздольський //

Етнографічний збірник. 1900. Т. 8. 160 с.; Галицько-руські народні мелодії / збір. на фонограф Й. Роздольський, списав і зредаг. С. Людкевич Ч. 1—2 // Етнографічний збірник. 1906. Т. 21. 187 с.; 1908. Т. 22. 177—384 с. Гаївки / збір. В. Гнатюк. Мелодії схопив на фонограф О. Роздольський, списав Ф. Колесса // Матеріали до української етнології. 1909. Т. 12. 267, 100 с.; Зміст рукописних зібрань мелодій українських народних пісень, що увійшли до збірника «Volkslied in Oesterreich» // Приватний архів Г. Сокіл (папка «О. Роздольський»). 120 арк.

Літ.: Медведик П. Фольклористична діяльність О. І. Роздольського // НТЕ. 1963. № 3. С. 89—91; Сокіл Г. Із неопублікованого листування О. Роздольського // Народозн. зош. 1995. № 4. С. 235—240; № 5. С. 308—313; Сокіл Г. Осип Роздольський. Життя і діяльність. Л., 2000. 165 с. Довгалик І. Осип Роздольський. Музично-етнографічний доробок. Л., 2000. 154 с. Сокіл Г. Українська фольклористика в Галичині кінця ХІХ — першої третини ХХ століття: історико-теоретичний дискурс. Л. 2011. С. 239—251.

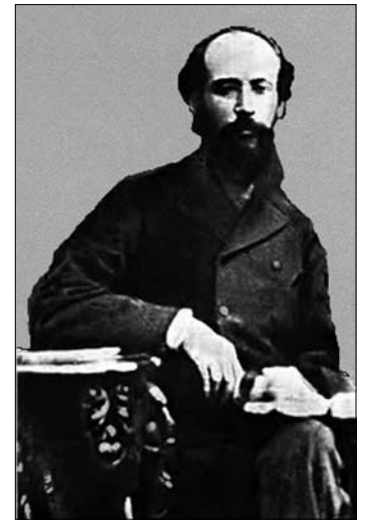
Г. П. Сокіл

РУДЧЕНКО Іван Якович (псевд.: Іван Білик, Іван Руїна, Іван Кивайголова) (2.09.1845, Миргород — 1.10.1905, Петербург) — український фольклорист, етнограф, письменник, перекладач, літературний критик, економіст. Брат Панаса Мирного. Освіта: приходська школа, потім повітове трикласне училище. 1863—1867 — вільний слухач лекцій словесного відділення історико-філологічного факультету до Київського університету. З 16 років на службі в казначействі. З 1881 — урядовець для особливих доручень при Київському генерал-губернаторові. Керував Вітебською, Херсонською, Варшавською казенною палатою. Член ради міністра фінансів Російської імперії. Автор праць про перетворення застарілого торговельного податку у промисловий. З 1867 друкував поезії, переклади, літературно-критичні статті та рецензії у «Правді», «Зорі». Співавтор роману «Хіба ревуть воли, як ясла повні». Перекладач творів І. Тургенєва, А. Міцкевича, Г. Гейне, Дж. Байрона.

Записувати фольклор Р. почав під час навчання в приходській школі. 1860 надрукував фольклорні записи в «Полтавських губернських ведомостях» № 15—16 (пісні «Про Полтавську битву», «Про Палія та Мазепу»). 1862 опублікував народний переказ, записаний у Миргороді, «Про зозуль, по-смітних і гадюк» з коментарем. Низка матеріалів, надісланих в «Основу», залишились неопублікованими.

Частину записів вміщено у збірнику «Народні пісні в записах Панаса Мирного та Івана Білика» (1970): 3 обрядових, 4 думи, 21 родинно-побутових, 14 соціально-побутових. У НАФРФ ІМФЕ зберігаються фольклорні матеріали, записані у середині 60-х ХІХ ст.: замовляння (10 текстів, від крикливець, зубного болю, більма) з примітками про місце запису та особу інформатора; «соромницькі» прислів'я та приказки, уривки з сороміцьких пісень, що їх співали на весіллі, а також народні вислови еротичного характеру, сороміцькі загадки (76 карток), що є цінним матеріалом для фольклористів з огляду на проблему еволюції фольклорних мотивів.

В українській фольклористиці Р. відомий передусім як упорядник фундаментальних збірників українських народних казок та чумацьких пісень. Збірник «Народные южнорусские сказки» (Вип. 1, 1869; Вип. 2, 1870), упорядкований Р., — перше видання казкового епосу в Україні. Два випуски містять 137 текстів української народної прози (83 у першому і 54 у другому), з них 121 казка, кілька народних оповідань, анекдотів та 2 віршовані кумулятивні казки. Матеріал у збірнику згрупований за тематичним принципом (про звірів, птиць; про нечисту силу, зміїв, богатирів та чисто побутові казки), яким послуговуються і сучасні видавці казкового епосу. Р. дотримався наукового підходу у відборі та редагуванні казок, зберігши діалектні особливості текстів. Важливе значення мають варіанти до окремих сюжетів. Архівні матеріали свідчать про підготовку третього випуску збірника, що мав би містити 47 казок та 16 варіантів. Р. розробив план видання казкового епосу у 5 т.: 1) тваринний епос, 2) богатирський, 3) легендарний, 4) побутовий епос, 5) науковий апарат і монографія «О значении южнорусских сказок». Однак через політичні та фінансові труднощі здійснити публікацію корпусу казок не вдалося. Невидані прозові фольклорні матеріали (близько 1800 тек-

стів, за свідченням М. Сиваченка, пронумеровані на окремих аркушах), а також теоретичні напрацювання про казку зберігаються у відділі рукописів АН РФ у Санкт-Петербурзі. Збірник «Чумацкие народные песни» (1874) підсумовує фольклорно-етнографічне зацікавлення Р. чумацтвом. Виданню пісень передували розвідки вченого у 60-ті роки XIX ст.: «О чумаках и чумачестве» («Киевлянин», 1866—1867), нарис «Чумаки в народних песнях» («Вестник Европы», 1872). Збірник відзначається новизною підходу до відбору і класифікації фольклорного матеріалу. З 250 варіантів чумацьких пісень, що репрезентували твори майже всієї української етнографічної території, Р. виділив 65 пісень тем, які згрупував за тематичним принципом (мета чумацьких подорожей, ставлення до волів, валки, природи; чумаки в дорозі; чумацькі розваги; хвороба і смерть чумака в дорозі; чумаки вдома.). Після найповнішого тексту подавалися під окремими літерами варіанти, але лише ті строфи, що відрізнялися. У збірнику представлений репертуар чумацької пісенності з різних етнографічних регіонів України: власні записи чумацьких пісень з Полтавщини, з рукописних збірок Т. Шевченка, П. Куліша, О. Русова, Д. Пильчикова, Л. Ільницького, Ф. Штангейма, І. Новицького, К. Кибальчича, П. Рудченка, передруки з уже виданих збірок. Значну частину займає нарис «Чумаки в народних песнях». Наукову вартість має покажчик пісень за місцем запису та українсько-російський словник з прислів'ями з чумацького побуту.

Пр.: Народныя южнорусскія сказки / издал И. Рудченко. К., 1869. Вып. I. 219 с.; 1870. Вып. II. 209 с.; Чумацкія народныя песни / издал И. Я. Рудченко. К., 1874; Рудченко Іван // НАФРФ ІМФЕ. Ф. 8. Од. зб. 68.

Л-ра: Сиваченко М. Іван Рудченко як збирач і публікатор українських народних казок // Сиваченко М. Літературознавчі та фольклористичні розвідки. К., 1974. С. 337—401; Рудинська Є. До історії української етнографії. Іван Рудченко // Етнографічний вісник. К., 1927. С. 126—134; Пытин А. Этнография малорусская // Пытин А. История русской этнографии. СПб, 1891. Т. 3. 425 с.; Грушевський М. Володимир Лисевич — Іван Рудченко. Некрологічні замітки // Записки НТШ. Львів, 1905. Т. 68. Кн. 6. С. 2—8; Лебедев Ю. І. Фольклористична спадщина братів Рудченків — Івана Білика й Панаса Мирного: автореф. дис. на здобут. наук. ступ. канд. філол. наук: спец. 10.01.07 «Фольклористика». К., 1999. 19 с.

М. В. Демедюк

«СЫПВАНИК УКРАЇНСЬКИХ СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ» (Відень, 1918) — збірник пісень, упорядник Іван Боберський, член Боевої управи УСС. Мета пісенника, який замовило товариство «Артистична горстка УСС», — «розбудити воєнного духа» українців, які у період після Першої світової війни змагали за власну державність. Цінність цього «найбільш авторитетного видання воєнного часу» (О. Правдук) у відібраному матеріалі. Всього у реєстрі 83 літературні та народні пісні, де після національно-патріотичних гімнів («Ще не вмерла Україна» П. Чубинського, «Не пора, не пора» І. Франка, «Грають труби над Дністром» О. Колесси) подано одну з перших публікацій розширеної версії стрілецького гімну «Ой у лузі червона калина» (С. Чернецького, Г. Труха). Далі в алфавітному порядку надруковані слова і ноти до популярних народних, а також січових та власне стрілецьких пісень (О. Маковея, Я. Ярославенка, Р. Купчинського, М. Гайворонського, Л. Лепкого, Ю. Назарака, Ю. Шкрумеляка та ін.), коротке «Кінцеве слово», в якому зазначено, що тут зібрані пісні, «що їх склали та співали стрільці в полі, коші, вишколі і збірнях».

Зміст пісенника дає змогу оцінити вподобання українських січових стрільців. Серед них переважають історичні пісні («Гей, гук, мати, гук», «Ой п'є Байда мед горілочку», «Ой наступила та чорна хмара», «Ой на горі та жінці жнуть», «Ой ішли наші славні запорожці»), також є козацькі балади («Ой на горі жито», «Ой закувала сива зозуленька»), рекрутські пісні («Кед мі прийшла карта нароковац», «Набирали некрутиків»), пісні літературного походження про козацькі бойові походи і подвиги («Засвистали козаченьки в похід з полуночі»), побутовожартівливі («Ой сусідко, сусідко»), ліричні про кохання («Очерет лугом гуде», «Ой летіла горлиця через сад») та ін. У ньому вміщено анонімні тексти («Стрілець — то нині великий пан», «Проїшли гори, пройшли доли», «Прощайте, гори, настав вже час», «Гаразд, Горук, іще гаразд!»), а також перші редакції відомих

стрілецьких творів, які згодом зазнали фольклоризації («Іхав стрілець на війноньку» чл. Пресової кватири УСС, «Гей, видно село» Л. Лепкого, «Чуєш, брате мій» Б. і Л. Лепкого). Видання щедро ілюстроване рідкісними фотографіями прапора Легіону УСС та картин стрілецького бойового шляху, графічними портретами українських князів і гетьманів (Святослава, короля Данила, Б. Хмельницького та ін.).

Збірник уперше представив стрілецькі пісні як певну жанрово-тематичну цілісність. 1990 у Львові вийшло репринтне видання із передмовою І. Калинця.

Пр.: Сьпіваник Українських січових стрільців. Відень, 1918. 130 с.

Літ.: *Боберський І.* Щоденник, 1918—1919 рр. / упоряд. Ю. А. Мицик. К., 2003. С. 50. *Правдюк О.* Стрілецькі пісні // НТЕ. 1991. № 6. С. 33; *Кузьменко О.* Стрілецька пісенність: фольклоризм, фольклоризація, фольклорність. Львів, 2009. С. 19—20.

О. М. Кузьменко

Vasyl Sokil

ON FIRST STEPS OF UKRAINIAN FOLKLORISTIC ENCYCLOPEDIA

In the article has been considered quite a wide field of problems as for compilation of full-valued Ukrainian folkloristic encyclopedia. A historyography of main tasks is to be exposed in short

review. Aims of the proposed work consist in generalization of experience and in its summing up with dominant idea to be used for development of Ukrainian folklore studies. The encyclopedia is to enclose notes on personal data, folklore collections, publications of people's poetical materials as well as archive sources, profiled instructions, institutions, establishments etc. Proper places are to be spared for folklore personages and for themes of genres, theories, folklore poetics. Small part of texts belonging to the greater themamatic integrity, administered by the author is now being presented to the audience.

Keywords: folkloristic encyclopedia, personalia, personage, collective publication, genre, theory of folklore, folkloric poetics.

Vasyl Sokil

НАЧАЛО УКРАИНСКОЙ ФOLKLORISTICHESKOY ENCYCLOPEDIИ

Речь идет о создании полноценной фольклористической энциклопедии Украины. Кратко излагается историография проблемы. Цель предлагаемой работы — обобщение и итоги опыта в области украинской фольклористики. Энциклопедия будет содержать статьи о персональных данных, фольклорных собраниях, публикациях народнопоэтических материалов, а также архивных источниках, профильных учреждениях, заведениях, организациях и т. п. Соответствующее место предназначено фольклорным персонажам, как и жанрам, теории, поэтике фольклора. Вниманию читателей предлагается лишь незначительная часть материалов большой темы, руководителем которой является автор.

Ключевые слова: фольклористическая энциклопедия, персональные данные, персонаж, сборник, жанр, теория фольклора, поэтика фольклора.